

УКРАЇНСЬКИЙ ЖУРНАЛ
1|2023

ФОТО: В'ячеслав Раєвський

Чи змінила велика війна відносини України та Польщі? 3
Український імпульс для Центральної Європи 9
Як українці з окупованої частини Луганщини допомагають українській армії . . . 12
Трибунал над путіним — яким він буде? 18
Олексій Шкуропадський: «Україна — це ковальня творчих ідей, але зараз усі ці ідеї тут закриті» 23
Потреба культурного продукту під час війни: кілька реальних київських історій, занотованих з 24 лютого 2022 року 30
Уривки дві тисячі двадцять другого 37
Вбратися у власне «Я» 43
У хаосі родинної історії 48
Євгеній Стасіневич: «Наші літературні 20-ті — це також Прага, Варшава й Подєбради» 51
Зачароване коло 58
рецензії 62

Наш читачу!

Чим більше віддаляємося від 2022 року, тим сильнішою стає потреба повертатись у спогадах до подій, які його наповнювали. Їх було надзвичайно багато, і хоч ми глибоко переживали всі ті падіння і злети, трагедії і героїчні перемоги, у певний момент почали розуміти, що пам'ять усе це сортує, видаляє, стирає гострі кути. А для нас головне — не забути, згадати, переконати самих себе, що це був не сон, що це дійсно відбулось. Тим більше, що, ймовірно, нас очікує в певному сенсі ще важчий рік, ніж був попередній.

Довгоочікуваний і всіма обговорюваний наступ приноситиме втрати, які спричинятимуть гострий біль і нерозуміння в тих, хто піддався переможним настроям. І не лише в Україні, але також поза її межами. Тиша, до якої закликає українська сторона, відчиняє двері російській брехні, яка вже знову на повну силу вторглась у закордонні медіа під виглядом «об'єктивної» інформації, вимагаючи «доказів» воєнних злочинів росії.

І коли Україна все це вистоїть, а ми віримо, що так і буде, перед нами постане наступний виклик — як повернутися до нормального життя і як увійти в ті демократичні колії, які під час воєнного стану почали зникати. Як побороти в собі ту тварину, яка прокинулася задля нашого самозбереження. Як позбутися руйнівних емоцій і включити холодний розум.

У цей час дуже важко аналізувати воєнні події, а займатися пророкуванням ми не будемо. Давайте краще будемо обговорювати й аналізувати те, що вже відбулось, аби його не забути, осмислити й підготуватися до того, що попереду.

Від редакції «Українського журналу» —
Ленка Віх

Чи змінила велика війна відносини України та Польщі?

Юрій Панченко («Європейська Правда»), Київ
Фото: В'ячеслав Раєвський

«Часи змінюються, і з цих часів, зважаючи на наш досвід, ми бачимо, що маємо лише двох союзників. І насамперед це Україна», — таку заяву у вересні минулого року зробив лідер владної польської партії «Право та справедливість» та де-факто найвпливовіший політик країни Ярослав Качинський.

Така оцінка в Україні багатьох здивувала. Адже попри явне покращення відносин, що почалося після початку повномасштабного вторгнення РФ, стосунки України з Польщею останніми роками були явно напруженими. А головне — були сумніви щодо того, чи український фактор знову не стане використовуватись у внутрішньополітичній польській боротьбі.

І хоч останні місяці показали, що ці побоювання явно не були безпідставними, «відкату» у відносинах між Києвом та Варшавою все ж чекати не варто.

Проблеми з минулого

Для того, щоб оцінити прорив у відносинах Польщі та України, варто подивитись, у якому стані вони були ще кілька років тому.

Друга половина 2010-х років стала справжнім випробуванням для взаємин країн. З одного боку, у Польщі 2015 року до влади прийшла правоконсервативна партія «Право та справедливість», причому ця перемога посилила політичну вагу неформального об'єднання нащадків поляків, які загинули від рук українських націоналістів.

А з іншого — після перемоги Революції Гідності, анексії Криму та початку війни на Донбасі, в Україні суспільні настрої змістилися праворуч. А головне — початок війни з РФ змінив ставлення до діячів антирадянського опору, включно зі Степаном Бандерою та Романом Шухевичем, героїзація яких була геть неприйнятною для більшості поляків.

Це призвело до подвійності в українсько-польських відносинах.

З одного боку, Варшава повністю підтримала Київ у протидії російській агресії та в русі на Захід. А з іншого — почала жорстко критикувати за політику у сфері історичної пам'яті.

Українське суспільство виявилось неготовим до такої критики. Для багатьох питань українсько-польського примирення вважалося остаточно закритим ще на початку 2000-х років, коли президенти Леонід Кучма та Александр Квасневський використали формулу «вибачаємо та просимо вибачення».

У 2017–2018 роках відносини двох сусідніх країн в основному зводилися до питань історії. Як неофіційно розповідав один з українських дипломатів, на дипломатичних зустрічах обговорення цих тем займало до 80% часу, тоді як на інші питання часу просто не залишалось.

Спроби української сторони владнати цю ситуацію результату не мали.

Наприклад, у липні 2016 року український президент Петро Порошенко став на коліна перед пам'ятником жертвам українсько-польського конфлікту часів Другої світової війни. Проте у Варшаві вважали ці жести з боку офіційного Києва явно недостатніми.

Ситуацію додатково ускладнили дії місцевої польської влади з демонтажу українських поховальних монументів (значна частина яких дійсно була встановлена без необхідних документів, але довгий час на це заплющували очі).

У відповідь українська сторона ввела мораторій на ведення поляками пошуково-ексгумаційних робіт. Цей крок у Варшаві був сприйнятий як абсолютно аморальний.

Одним із наслідків цього стала відмова прем'єра Матеуша Моравецького відвідувати Україну до вирішення історичних суперечок між країнами.

Дійшло до того, що у 2017–2018 роках відносини двох сусідніх країн в основному зводилися до питань історії. Як неофіційно розповідав один з українських дипломатів, на дипломатичних зустрічах обговорення цих тем займало до 80% часу, тоді як на інші питання часу просто не залишалось.

У якийсь момент польська влада остаточно втратила надію на можливість досягнення компромісів за президентства Петра Порошенка та відверто чекала його наступника.

Водночас перемога Володимира Зеленського, хоч і відкрила вікно можливостей для прориву у відносинах, не призвела до подолання суперечностей.

Як і за часів Порошенка, у команді нового українського президента чекали якихось символічних кроків назустріч із боку Варшави, наприклад, вирішення питання із демонтованими надгробними пам'ятниками.

А не дочекавшись цього, перспективи прориву почали поступово танути.

Аж поки 24 лютого 2022 року все не змінилось.

Переформатування в умовах війни

Повномасштабне вторгнення РФ та початок найбільшої війни в Європі з часів Другої світової стали викликом і для Польщі.

У Варшаві змогли на певний час забути про суперечки, зосередившись на безпечній підтримці Києва.

Разом із Великою Британією, Польща стала країною, що однією з перших почала передавати Україні зброю, а за обсягами військової допомоги підтримка Варшави

поступалася лише Сполученим Штатам та Німеччині.

Не менш важливим є те, що Польща часто ставала першопрохідцем у справі передачі Україні тих або інших видів техніки, спрощуючи ухвалення відповідних рішень іншими країнами. Так, Варшава першою почала передавати танки, і була готова ще в першій половині минулого року передати винищувачі МіГ-29 (тоді цей крок не підтримали у США).

Не менш важливою була й політична підтримка. Посол Польщі Бартош Цихоцький був єдиним західним дипломатом, що не покинув Київ, навіть у ситуації, коли армія РФ опинилася за кількадесят кілометрів від української столиці.

А перший візит західних лідерів у фронтовий Київ не обійшовся без представників уряду Польщі, причому відразу двох: прем'єра Матеуша Моравецького (згодом він ще неодноразово приїздив до України, забувши про свою обіцянку) та Ярослава Качинського (на той момент — віцепрем'єра).

Також не варто забувати і про президента Анджея Дуду, який наразі є абсолютним чемпіоном за кількістю відвідин України у стані війни.

До того ж питання підтримки України виявилось ледь не єдиним, де існує стійкий консенсус між польською владою та головними опозиційними партіями.

Із таким же завзяттям польські лідери лобювали підтримку України з боку ЄС (включно з наданням статусу кандидата в члени) та критикували тих лідерів західних країн, які спочатку схилилися до необхідності компромісів із путіним.

Проте найбільш разючою стала підтримка з боку польського суспільства. Відкриття кордонів для українських біженців із перших годин війни, волонтерська допомога, розміщення українців та багато іншого — за останні півтора року українці та поляки стали ближчими один до одного, подолавши купу старих стереотипів.

Зокрема, Польща наразі — абсолютний лідер серед країн, які українці вважають

дружніми. Наприкінці минулого року дружньою Польщу назвали 97% українців.

А в нещодавньому опитуванні, хто з іноземних політиків чи громадських діячів відіграв найбільш важливу роль у підтримці України в нинішній війні (можна було назвати кількох політиків), Анджея Дуду згадали 50% респондентів, унаслідок чого він поступився лише президенту США Джо Байдену й навіть випередив мегапопулярного в Україні колишнього прем'єра Великої Британії Бориса Джонсона.

Повномасштабне вторгнення РФ та початок найбільшої війни в Європі з часів Другої світової стали викликом і для Польщі. У Варшаві змогли на певний час забути про суперечки, зосередившись на безпековій підтримці Києва. Разом із Великою Британією.

Іншими словами, нинішня війна повністю змінила відносини України та Польщі. Причому на всіх рівнях.

Втім, залишається відкритим питання — чи стали ці зміни незворотними?

Повернення двосторонніх проблем?

5 квітня Володимир Зеленський із дружиною відвідав Варшаву. Ця поїздка, один із перших міжнародних візитів українського президента від початку повномасштабної війни, мала показати вдячність Польщі за її допомогу. І одночасно продемонструвати новий рівень відносин двох країн.

На перший погляд, так воно і сталося. Протокол, за яким приймали українсько-

го президента, не поступався рівню, за яким нещодавно у Варшаві вітали президента США Джо Байдена. А президент Анджей Дуда нагородив українського колегу найвищою нагородою Польщі — ордену Білого орла.

Втім, уже тоді були помітні перші тривожні сигнали — напередодні візиту стало відомо про погрози польських фермерів зірвати його. Їхнє невдоволення спричинила експансія українського зерна, що стало проблемою для польських агровиробників.

Цю тему Володимир Зеленський також обговорив — із прем'єром Матеушем Моравецьким. І як стверджують у команді

Для частини польського бізнесу Україна з її аграрним потенціалом виглядає вкрай небезпечним конкурентом як на внутрішньому ринку, так і на ринках інших країн ЄС. І в перспективі цей фактор може стати на заваді вступу України до Євросоюзу.

українського президента, отримав гарантії, що в польському уряді знають, як вирішити цю проблему без введення обмежень проти українського імпорту.

Тим неочікуванішою для Києва стала заборона, введена польським урядом 16 квітня — лише за півтора тижні після переговорів у Варшаві, — проти всієї аграрної продукції з України.

Обмеження проти українського агроекспорту ввели ще три країни: Угорщина, Словаччина та Болгарія. Однак польська заборона стала найбільшою за кількістю товарних груп, що потрапили під неї.

А крім того, немає сумнівів, що в цій історії саме Варшава виступила ініціатором

заборони, переконавши інших приєднатися до неї.

Цей крок союзників викликав обурення в Києві. «На жаль, я не відчуваю жодної солідарності з боку Польщі», — заявив заступник керівника Офісу президента України Ігор Жовква.

А в неофіційних розмовах члени команди Зеленського визнають, що цей крок був сприйнятий українським президентом як ніж у спину від найближчого союзника.

І це не дивно — лише у квітні Україна недоотримала \$0,7 млрд експорту продовольства, порівнюючи з попереднім місяцем. Причому мова йде про країну, яка веде війну й гостро потребує коштів, у тому числі на закупівлю зброї.

Гостроту цієї проблемі зняло компромісне рішення ЄС про введення тимчасової заборони — до 5 червня проти деяких українських агротоварів в обмін на скасування заборон, введених національними урядами.

Втім, говорити про вирішення цієї проблеми ще зарано.

По-перше, деякі країни, у тому числі й Польща, закликають Єврокомісію продовжити дію заборони.

А по-друге, ця історія показала, що, окрім політичних інтересів (а політично Варшава вкрай зацікавлена у вступі України до ЄС), існують і економічні інтереси.

І в цьому контексті для частини польського бізнесу Україна з її аграрним потенціалом виглядає вкрай небезпечним конкурентом як на внутрішньому ринку, так і на ринках інших країн ЄС. І в перспективі цей фактор може стати на заваді вступу України до Євросоюзу.

Щоправда, як стверджують польські аналітики, такі оцінки характерні лише для незначної частки польського бізнесу. В основному — для дрібних фермерів.

Проте політична вага цих фермерів суттєво переважає їхню вагу в польській економіці. А відповідно, із наближенням виборів (як це і стало цього разу) польська влада не буде ризикувати йти проти цієї впливової електоральної групи.

Одночасно із торговою суперечкою з Варшави почали з'являтися і сигнали, які вказували про можливе відновлення і історичних суперечок.

Це стає особливо важливим, адже цього року Варшава відзначатиме 80-річчя трагічних подій на Волині. Тим тривожнішими стали слова речника МЗС Польщі Лукаша Ясіни про те, що Володимир Зеленський повинен вибачитися перед поляками за Волинь.

«Я думаю, що з українського боку, і тут я буду дуже дипломатичним, усе ще бракує розуміння того, наскільки це питання є важливим для поляків», — заявив польський дипломат.

Втім, схоже, що ця заява наразі не матиме наслідків.

Адже її спочатку розкритикували в офісі президента Анджея Дуди. А згодом стало відомо, що Ясіну відсторонили від роботи, відправивши в безстрокову відпустку — за даними польських ЗМІ, саме через ці слова.

Чи змінила велика війна відносини України та Польщі?

Найімовірніше, так. Навіть попри всі озвучені проблеми.

Перспектива вступу в ЄС, що відкрилася для України, обіцяє додаткові бонуси і для Польщі.

Мова йде і про економічні можливості для польського бізнесу, але водночас у Варшаві сподіваються, що у внутрішньо-європейських дискусіях Україна буде природним союзником Польщі, посилюючи тим самим її голос.

Але найголовніша зміна — ментальна. Війна призвела до масового знайомства величезного числа українців та поляків. І в переважній більшості випадків це був позитивний досвід для обох сторін.

Українці побачили в поляках людей, які щиро йдуть на допомогу та співчують бідам своїх сусідів.

А поляки побачили, що навіть масовий

заїзд українців у їхню країну нічим їм не загрожує.

Тож можна сподіватися, що для кількох наступних поколінь і українців, і поляків, відносини між народами будуть асоціюватися не зі злочинами з підручників історії, а насамперед зі спільним опором агресії рф.

А відповідно, нинішня співпраця створює умови, щоб обидва народи зуміли нарешті вибачити один одного й будувати відносини без скелетів із минулого.

Війна призвела до масового знайомства величезного числа українців та поляків. І в переважній більшості випадків це був позитивний досвід для обох сторін. Українці побачили в поляках людей, які щиро йдуть на допомогу та співчують бідам своїх сусідів.

ПОЛІТИКА

Український імпульс для Центральної Європи

Євген Магда, Київ

Фото: В'ячеслав Раєвський

Російсько-українська війна не дасть змоги кремлю досягнути власних амбітних цілей. Там прагнули в короткий час повернути собі контроль над Україною, щоб використати її територію та ресурси як плацдарм для подальшого натиску на Захід та відновлення контролю над пострадянським простором. Проте опір України зламав плани кремля, і ситуація сьогодні розвивається за зовсім іншим сценарієм.

Україна продовжує вести Війну за Незалежність — запеклу та відчайдушну. Ціною важких втрат наша держава довела обґрунтованість свого суверенного існування на політичній мапі Європи. Україна реальними справами знищила кремлівський міф про себе як failed state — державу, що не відбулася. Натомість перебіг бойових дій дозволив говорити про український імпульс для регіону Центральної Європи.

Протягом тривалого часу Україна ментально залишалася всередині пострадянського політичного проєкту. Певні позитивні зрушення розпочалися у 2004 році, після Помаранчевої Революції, проте ці паростки були затоптані танцями на мозолях один одного представниками конкуруючих крил помаранчевої команди. За цю помилку Україна заплатила приходом до влади Віктора Януковича, наслідком правління якого стала Революція Гідності та російська окупація Криму. Розпаливши полум'я контрольованого конфлікту на Донбасі, кремль намагався послабити Україну, позбавити її можливості для

розвитку. Проте Україна визначила власний напрям розвитку — європейська та євроатлантична інтеграція, які на початку 2019 року були закріплені в Конституції. Широкомасштабне російське вторгнення 24 лютого 2022 року парадоксальним чином дало імпульс проєвропейським настроям. Проте є нюанси.

Запаморочення від успіхів

У червні 2022 року Україна разом із Молдовою стала кандидатом на вступ до Європейського Союзу, набувши цей статус у рекордні терміни. Цей темп спричинив запаморочення від успіхів у Києві, де звучать заяви, що Україна за два роки зможе

Розраховувати «зламати двері» до найспотужніших у глобальному вимірі інституцій недалекоглядно, адже без України будь-який загальноєвропейський проєкт є неповним.

стати повноцінним членом Європейського Союзу. Проведення саміту НАТО у Вільнюсі в липні 2023 року також породило в Україні ілюзорне сподівання на швидке приєднання України до Альянсу. Проте резони *geopolitik* XXI століття та інерція мислення значної частини євроатлантичного істеблішменту не дозволяють сподіватися на прискорення на шляху до НАТО.

Центральноєвропейські сусіди України після широкомасштабного вторгнення росії посіли різні позиції, фактично підваживши функціонування Вишеградської четвірки. Формально V4 існує, проте до ухвалення рішень справа не доходить. Масаю справу з гримасою демократії, адже у квітні 2022 року в Угорщині парламентські вибори виграла партія ФІДЕС, лідер

якої (і чинний прем'єр) Віктор Орбан наголошував, що не допустить втягування Угорщини до російсько-української війни. Він стримав слово, причому навіть перевершив себе у прагненні залишатися осторонь найбільшої у XXI столітті війни. Угорщина пропустила через власну територію сотні тисяч українських біженців у перші тижні широкомасштабного вторгнення, проте продовжує шукати власний інтерес у відносинах із росією. І — що виглядає найбільш цинічним — продовжує ставити палиці в колеса європейській та євроатлантичній інтеграції України, озвучувати з мінімальною корекцією кремлівські наративи.

Україна як передовий рубіж протистояння експансії кремля

Чеського президента Петра Павла можна назвати антиподом Віктора Орбана, оскільки він у своїй виборчій кампанії не приховував симпатій до України. Професійний військовий приніс частку реалізму до центральноєвропейського політичного дискурсу, хоч його заяви на посаді президента Чехії можуть не припасти до смаку українському політичному керівництву. Однак Петр Павел довів, що в Центральній Європі можна говорити про російсько-українську війну без страху перед кремлем або прагнення отримати від рф економічні преференції.

Польща, Словаччина, Чехія стали визнаними союзниками України в питаннях військово-технічної співпраці. Словаччина практично одразу після деокупації Бучі передала Україні комплекс ППО С-300, Польща — понад дві сотні танків та стала піонеркою в питанні постачання МіГ-29, у якому з нею солідаризувалася Словаччина. Суттєвий внесок у зміцнення Сил оборони України зробила й Чехія. Три центральноєвропейські країни надто добре пам'ятають наслідки радянського панування, відтак використовують Україну як передовий рубіж протистояння експансії кремля. Військово-технічна допомога

поєднується із лобіюванням українських інтересів у ЄС та теплим прийомом кількох мільйонів українських біженців.

Особливості європейської інтеграції

Отруйне жало кремлівської пропаганди не випадково спрямоване проти Польщі — найбільш потужного та ментально близького союзника України. Київ та Варшава зуміли пригасити наявні протиріччя в питаннях історичної пам'яті та налагодити ефективну співпрацю. Польщі доведеться пройти випробування майбутніми парламентськими виборами восени 2023 року. Також існує загроза посилення позицій проросійських сил у Словаччині, де за три місяці також обиратимуть новий склад парламенту.

У сучасній політиці немає місця романтизму та ідилічним настроям, що підтвердила криза в питанні виходу українського зерна на центральноєвропейські ринки. Російська агресія змусила змінити логістичні маршрути українського збіжжя з морських на сухопутні, після чого стало «засівання» українським зерном ринків сусідніх держав. Польща в переддень парламентських виборів не могла проігнорувати заклики про допомогу власних фермерів, до неї приєдналися і інші країни регіону. Заборона Європейської Комісії на імпорт українського зерна стала, серед іншого, докладним, хоч і болісним уроком з особливостей європейської інтеграції.

Без України будь-який загальноєвропейський проєкт є неповним

Розміри, значні втрати та збитки, завдані російською агресією, рудименти радянського ладу — це помітний комплекс перепон для швидкого вступу України до НАТО та ЄС. Офіційному Києву варто було б ініціювати проведення центральноєвропейського майстеркласу з тактики та стратегії переговорів із Брюсселем, формувати національні інтереси та заявляти про

них зараз, коли інтерес до події в Україні перебуває в центрі європейських подій. Розраховувати «зламати двері» до найпотужніших у глобальному вимірі інституцій недалекоглядно, адже без України будь-який загальноєвропейський проєкт є неповним.

Російське вторгнення суттєво прискорило процес формування української політичної нації, давши змогу нівелювати низку суперечностей, які гальмували його після відновлення Незалежності України в 1991 році. Спільний небезпечний ворог є також фактором консолідації центральноєвропейського політичного простору, який може сприйматись і як частина Балто-Чорноморського регіону. Україна перебуває у процесі інтенсивної дерусифікації та деколонізації, претендуючи на зростання власного впливу після завершення російсько-української війни.

Для цього недостатньо виступати виключно в якості реципієнта досвіду сусідів, які подолали перепони на шляху до НАТО та ЄС. Україна повинна стати донором досвіду, безпеки, бачення для власних пострадянських сусідів — Білорусі та Молдови. Лише в такий спосіб вона може наростити власну суб'єктність та забезпечити імпульс регіонального розвитку. До речі, не зайвим буде й центральноєвропейський вимір у питанні економічного відновлення України, оператором якого прагне стати Європейський Союз.

Як українці з окупованої частини Луганщини допомагають українській армії

Петро Андрусечко, Київ
Фото: Український журнал

З квітня зростає кількість інформації про українські удари в тилу російської армії. Майже щодня ми чуємо про прильоти на окупованих територіях — у Бердянську, Мелітополі, Маріуполі, у місцях дислокації російських військ. Також зростають можливості української армії, й атак зазнають цілі, які розташовані все далі від лінії фронту, навіть на території російської федерації. В українському Міноборони не приховують, що атаки в тилах російської армії є початковим етапом перед наступальними діями.

Минулого літа, завдяки наданим західними партнерами пусковим установкам, почались атаки на тили російської армії. HIMARS і MLRS здатні атакувати російські військові цілі на відстані до 80 км. Саме завдяки таким ударам українцям вдалося суттєво послабити російський тил у Херсонській області, практично паралізувати матеріально-технічне забезпечення. Серед іншого було зруйновано основні мостові переходи. Внаслідок цього російські війська не витримали натиску України й у листопаді відступили за Дніпро.

HIMARS з минулого року також ефективно працює на інших ділянках фронту, у тому числі на Донбасі. Але щоб знищити склад боеприпасів, палива або розташування російських солдатів, однієї зброї недостатньо. Окрім зброї, західні партнери також надають розвідувальні дані, у тому числі супутникові фото. Але це не єдине джерело інформації про тамтешніх росіян. Чимало українців на окупованих територіях, ризикуючи життям, передають інформацію, яка згодом використовується для нанесення точних ударів із пускової установки HIMARS.

Кадіївські тили

Кадіївка (колишній Стаханов, цю назву живають окупанти) перебуває на окупованій території.

ваній частині Луганської області з 2014 року, коли росія розпочала війну у східній частині України. До лінії фронту не менше 50 км. Завдяки своєму розташуванню місто відіграло важливу роль з початку війни у 2014 році. Воно стало своєрідним військовим центром для російської армії. Тут минулого року були зосереджені російські сили для наступу на Попасну, взяття якої в травні відкрило шлях на Бахмут. Але, незважаючи на значну віддаленість від фронту, з червня минулого року росіяни, які там дислокуються, не можуть почуватися в безпеці. Багато в чому це заслуга Артема (псевдо «Східний») та інших анонімних мешканців Кадіївки.

Про те, що відбувається на окупованих територіях, передусім на Луганщині, Артем повідомляє у Twitter та Telegram. Часто це дописи, що містять лише кілька слів: «Стаханов. Спостерігаємо», «Луганськ. Спостерігаємо». Вони супроводжуються

фотографіями, на яких видно пересування російських військ. Іноді його пости зі знімками спричиняли паніку серед представників окупаційної влади Кадіївки. Дехто з них вважав, що фотографії місцевості — це, власне, вирок, адже рано чи пізно туди прилетить українська ракета.

Проукраїнські ультрас із Стаханова

Для Артема все почалося у 2012 році, коли він ще зовсім юнаком приєднався до ультрас-руху донецького клубу «Шахтар».

— Ми завжди були проукраїнськими, у нас на стадіоні були українські прапори. І, звичайно, ми підтримували те, що відбувалося на Майдані у 2013 році, — згадує Артем.

Йому тоді було 15 років і тому на Майдан він не потрапив, однак на стінах тодішнього Стаханова малював написи «За революцію!» та «Банду геть!». За його сло-

вами, хотів показати місцевим жителям, що в місті теж є прихильники революції. Це було важливо, оскільки представники Партії регіонів зганяли людей зі Стаханова за гроші до Києва на Антимайдан.

– А потім це плавно переросло в «руську весну». У січні 2014 року мій вчитель говорив мені, що в нас буде Югославія, війна. Він тоді був у банді Карякіна, — каже Артем.

Стаханов на той момент перетворився на одне з ключових міст «русской весны» на Луганщині. Місцеві мешканці Олексій Карякін і Валерій Болотов створювали так звану «стаханівську банду», яка навесні

У 2014 році Артем закінчував школу й попросив батьків виїхати з міста на підконтрольну Україні територію. Але вони наполягали, що ситуація надто нестабільна. Влітку 2014 року на Донбасі тривали бої і Артем не міг просто сидіти й дивитися

2014 року силою захопила адміністративні будівлі, у тому числі Луганське управління СБУ. Болотов на короткий час став головою так званої Луганської народної республіки («ЛНР»), загинув у січні 2017 року в Москві. Карякіну пощастило більше, майже два роки він був головою «парламенту ЛНР», а з 2019 року очолює Соціалну палату «ЛНР».

Артем носить прізвище одного з лідерів «русской весны» в Луганську, хоч вони лише однофамільці. Втім, можливо, саме це йому допомогло на початку «русской весны».

Разом із товаришем вони почали друкувати листівки «За єдину Україну». Пізніше,

на початку весни 2014 року, відбулася акція пам'яті Небесної Сотні. На Луганщині подібних акцій було не так багато, за словами Артема, можливо, єдина. У цей час біля пам'ятника Олексію Стаханову в центрі міста зібралося приблизно 70 людей. За кілометр далі, біля статуї Леніна, стояли їхні противники. Там поставили намет із прапором СРСР, почали формувати «бригади», щоб захистити пам'ятник Леніну від нібито приїжджих активістів Майдану. Але, як згадує Артем, зіткнень між ними тоді не було, між ними все одно стояла міліція. Хоч опоненти вже приїхали подивитися на них, поглянути, хто ж такі проукраїнськи налаштовані стахановці? Багатьох із них, напевно, запам'ятали та сфотографували. Згодом відбулася акція, присвячена пам'яті Тараса Шевченка. До прикладу, у сусідньому місті Алчевськ, значно більшому, подібних акцій не було.

– Тому, на мою думку, проукраїнський рух у Стаханові був сильний — через те, що Стаханов став таким місцем зла, — каже Артем.

Проте вже в травні тодішнім проукраїнським активістам у Стаханові навіть погрожували вбивством. Розшукувались учасники проукраїнських акцій. Однак Артем, по-перше, не публікував своїх фотографій в інтернеті, по-друге, він був ще занадто малий, а по-третє, цілком можливо, його оберегом стало прізвище.

Twitter як порятунк від апатії та інше

У 2014 році Артем закінчував школу й попросив батьків виїхати з міста на підконтрольну Україні територію. Але вони наполягали, що ситуація надто нестабільна.

Влітку 2014 року на Донбасі тривали бої і Артем не міг просто сидіти й дивитися. Він хотів якось у цьому брати участь, допомагати Україні. Він шукав майданчик в інтернеті, який би не контролювався ФСБ. І, як виявилось, Артем був не один.

– Twitter увійшов у моє життя. Свій перший акаунт я створив у липні 2014 року, коли наші війська підходили до Стаханова

ва. Я почав звітувати про все. Моє життя відразу змінилося, – розповідає Артем.

Спочатку він використовував прізвисько «Одинокий вовк», потім «Самотній вовк» і, нарешті, «Східний». Твіттер став панацеєю від окупаційної апатії. Війна, яка тривала, стала його особистою війною, він міг показати й розповісти іншим жителям країни, що відбувається під окупацією. І передусім показати, що на Донбасі залишилися проукраїнськи налаштовані жителі, які чекають звільнення.

Коли українська армія відвоювала Лисичанськ, Северодонецьк і Попасну, російські козаки, які воюють проти України, рушили до Стаханова.

– Я погуляв містом, подивився, де вони оселилися, і виклав у Twitter детальну карту з їхнім розташуванням, – згадує Артем.

Потім карту передрукували багато ЗМІ. Артем та йому подібні ще не знали: таку інформацію краще зберігати в таємниці. Але незабаром йому написали «певні люди» й запропонували співпрацю. Йшлося про надання українській армії даних про дислокацію та переміщення військ. У лютому 2015 року під час російської операції з оточення Дебальцевого Стаханов став центром матеріально-технічного забезпечення російських військ, що наступали.

– Тоді я надавав інформацію про кожен випущений «пакет» «Градів», звідки саме він вилітає. Вони летіли на Дебальцево буквально кожні пів хвилини. З мого балкона було добре видно дві роти, кожна з яких мала по 60 одиниць техніки. Я все це передавав, на жаль, тоді ніхто не влучив у ті координати, – каже Артем.

Після Дебальцевого війна перейшла до позиційної фази. Як згадує Артем, наступні роки були дуже важкими для тих проукраїнськи налаштованих жителів, які залишилися під окупацією.

– Росіяни вже почали створювати свої офіційні структури. Почалися дискусії про російські паспорти, а на фронті при цьому не було руху.

Артем намагався продовжувати розповідати, що відбувається, але це вже було не так цікаво. У 2015 році вступив до місцевого технікуму, де навчався на юриста. Практикував у місцевому суді, вечорами вів український Twitter. Особисто він не контактував і не знав однодумців у місті, це було надто небезпечно. Єдиним місцем контакту був Twitter. Але одного разу його звинуватили в тому, що він «український координатор». Справа дійшла до молодіжного парламенту «ЛНР».

«Розумієш, якби треба було, ми б тебе помістили куди потрібно, і вони б тебе зарізали, – сказав тоді Артему один із

Після Дебальцевого війна перейшла до позиційної фази. Як згадує Артем, наступні роки були дуже важкими для тих проукраїнськи налаштованих жителів, які залишилися під окупацією.

тих, хто керував кампанією. – Ти живеш у «ЛНР» і маєш визначитися: або ти живеш тут і забудеш про свою Україну, або ми просто натягнемо тобі мішок на голову».

– Я згадую цю фразу тепер часто, адже той чоловік тепер у росії і не збирається воювати за «ЛНР», – розповідає Артем.

Незважаючи на те що через два роки ситуація повторилася, на щастя, подальших наслідків не було.

Поїздки «в Україну» врятували його від депресії. Дорога, що вела через росію, була відносно безпечною, проте щоразу вимагала складати легенду. Під час поїздок він займався різними справами, але завжди намагався поєднувати їх із матчами улюбленої команди донецького «Шахтаря».

Ситуація змінилася навесні 2021 року. Коли його викликали на призовну комісію, він втік із міста, однак після

закінчення мобілізації повернувся до Кадіївки. У листопаді 2021 року помер батько Артема, роком раніше померла мати. Тут його вже ніщо не тримало і в грудні він виїхав до Києва. Йому пощастило, адже він спочатку планував дочекатися весни.

Цільове захоплення

Одночасно з мобілізацією у 2021 році Артем знову активізувався у Твіттері, а після виходу написав усім місцевим «проукраїнським контактам», що досі збирає інформацію зі Стаханова, і ті почали її пе-

За рік «Східний» значно розширив мережу контактів, яка тепер охоплює не лише Кадіївку, а й усю Луганську й Донецьку області.

редавати йому. Повномасштабний напад застав його в Києві і він спочатку не знав, що робити.

– Через три дні я приєднався до місцевої територіальної оборони, мешканців сусідніх будинків, які вийшли їх захищати. Роздали зброю, і тоді мені стало спокійніше, — каже Артем.

Коли росіян витіснили з Києва, «Східний» повернувся у Twitter і відновив співпрацю з «координаторами». Навесні і влітку Стаханов був забитий російськими військами. Вони знову перетворили його на військовий хаб.

– Це був зручний тил, адже до червня 2022 року туди нічого не прилітало. Почалося зі стадіону «Перемога», де дислокувалася «Група Вагнера». Це були ще не НІМАРС, як багато помилково пишуть, а радянські «Урагани». Це був перший вдалий приліт до Стаханова, — спокійно каже «Східний».

Артема вже зацікавила перша інформація про стадіон, що дійшла до нього. У ній зазначалось, що «до комплексу на стадіоні “Перемога” приїхали модні з приватної військової фірми».

– Я почав з'ясувати, чому «модні» й що це за приватна компанія, залучив усі джерела. У цьому спортивному комплексі ходили різні люди. А солдати, які там живуть, представилися «оркестром», який приїхав сюди ненадовго «поконцертувати».

Для декого із них ці «гастролі» справді стали дуже короткими. Через три тижні після отримання першої інформації, 9 червня, спорткомплекс було зруйновано. «Східний» першим заявив про напад на базу вагнерівців. За різними даними, було вбито й поранено від 50 до 250 вагнерівців, також був знищений склад зброї.

Незабаром українські ракети почали вражати й інші російські цілі. Лише в Кадіївці знищено приблизно 10 пунктів дислокації російських військ, а разом з околицями — майже 20.

Один з останніх прильотів трапився 13 лютого цього року. Ціллю був місцевий штаб Міністерства державної безпеки (МГБ) «ЛНР». Здавалося б, немає простішої мети, адже всі знали, де знаходиться ця будівля. Однак спостереження за ним тривало два тижні. Ідея полягала в тому, щоб визначити, о котрій годині там найбільше співробітників. Це було ризиковане завдання для інформаторів, адже будівля була обвішана камерами.

– Це було принципово. По-перше, для мене особисто, оскільки це російські служби в моєму місті. А по-друге, для моїх джерел. Тому двоє людей ризикнули й у різний час доби сфотографували місцеву парковку й саму будівлю з різних сторін, — розповідає Артем.

Спочатку прильоти були заплановані на ранок, однак після тривалого спостереження виявилось, що ввечері в будівлі збирається більше співробітників.

– Близько 17 години прилетіли дві ракети, одна з яких влучила в кабінет

начальника МГБ, який, на жаль, залишився живий, хоч отримав поранення. Двоє співробітників МГБ офіційно вбито, імена відомі. Там загинули ще деякі люди, чиї імена поки що не розголошені і, можливо, ніколи не будуть розголошені. Але мені сказали, що це «дуже серйозні люди» з російських служб, — розповідає Артем.

Після нападу в місті почались облави. Окупанти знали, що це справа рук «Східного» та його інформаторів. Перша інформація про атаку з'явилася у Twitter Артема. Після цього нападу одна зі стахановських груп в інтернеті написала, що особу «Східного» встановили. Однак Артем був здивований, коли побачив фотографію невідомого хлопчика та інформацію про його родину.

— Я відразу виклав свій знімок і написав, що вони дуже помилилися. На щастя, цей хлопець давно не живе в Кадіївці, — зазначає Артем.

Пости «Східного» майже як вирок

За рік «Східний» значно розширив мережу контактів, яка тепер охоплює не лише Кадіївку, а й усю Луганську й Донецьку області.

— Останнім часом я отримую багато інформації та фотографій з Луганська про рух техніки, місця дислокації. Минулого року їх було мало, фронт далеко, місто тихе та спокійне. Єдине, для нас це поки що далеко, однак на все свій час.

Артем перед загрозою віддавна, проте у більшій небезпеці ті, хто збирає інформацію на місці. Артем запевняє, що наразі місцевим службам нікого не вдалося зловити.

— Вони думають і, можливо, мають рацію, що всі прильоти після Кадіївки — це робота однієї людини, моя робота.

Артем любить тролити їх на своїх акаунтах. Він активний не тільки у Twitter, але також у Telegram. Якимось він написав про міського прокурора: якої марки віскі любить, їздить на білій «шквіді». Через

три дні інформатори повідомили, що прокурор пересів на «жигулі», а в прокуратурі нервували, оскільки чекали удару HIMARS.

— Я маю також фотографії будівлі МВС і міліції. Ті також у паніці, адже якщо «Східний» щось оприлюднить, то через деякий час туди прилетить. Це вже напевно вирішено, печатка поставлена, смерть, — сміється Артем.

Влітку минулого року Артем отримав нагороду від Валерія Залужного за допомогу українській армії. А нещодавно, відповідаючи на один з постів у стахановських соцмережах із черговими «вкриттями» про власну біографію, Артем підкреслив, що має дві нагороди.

Трибунал над путіним — яким він буде?

Тетяна Козак, Львів
Фото: www.gp.gov.ua

Через рік повномасштабного російського вторгнення міжнародне співтовариство активно обговорює, яким буде трибунал над путіним і керівництвом росії. Це було головне питання конференції Justice 4 Ukraine, яка зібрала у Львові на початку березня керівників правоохоронних відомств країн Європи та США, а також експертів у галузі міжнародного права та правозахисників.

«Юридичний рамштайн» — так цей захід охрестив генпрокурор України Андрій Костін. На відміну від військової конференції, де вирішується питання про постачання озброєння для України, у Львові закликали країни об'єднатися заради правосуддя жертвам російської агресії.

«Рік тому світ дискутував про те, чи Україна вистоїть, сьогодні, тут, у Львові, ми дискутуємо про формат трибуналу для путіна. Вважаю це беззаперечним прогресом і нашим спільним досягненням», — наголосив генпрокурор на відкритті конференції.

Разом із ним її відкрили президент України Володимир Зеленський та президент Латвії Егілс Левітс.

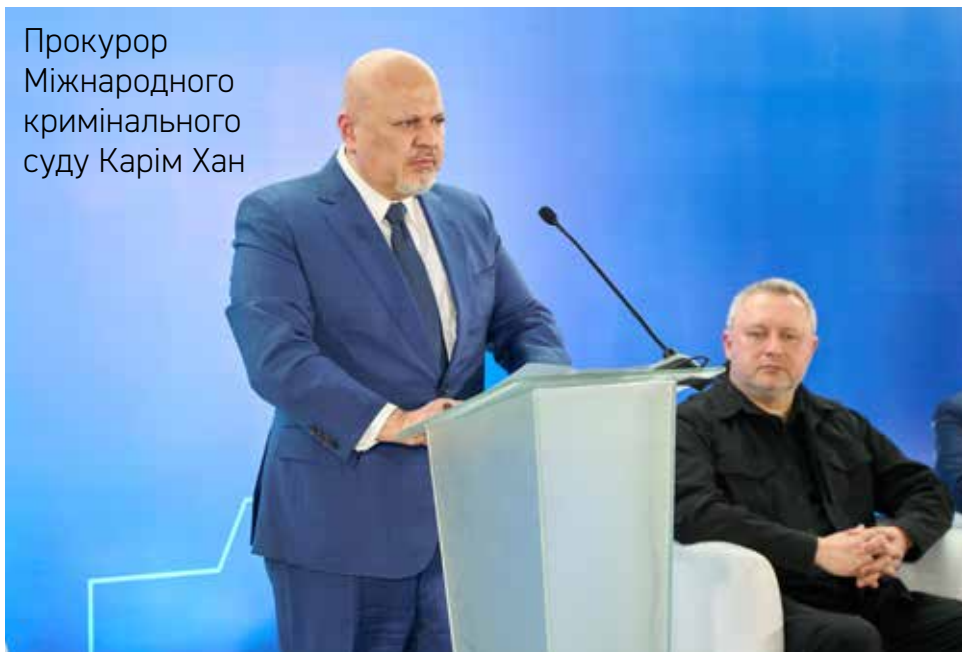
Президент Зеленський закликав учасників конференції вжити всіх необхідних кроків, щоб відповісти на агресію росії проти України.

«Кроки заради одного результату. Результату, який об'єднає цивілізований світ. Засвідчить реальність верховенства міжнародного права. А саме: президент російської федерації володимир путін і всі його спільники мають отримати законні і справедливі вироки. За все, що вони наробили. В ім'я та пам'ять усіх, чиї життя вони забрали, чиї долі вони зруйнували. За агресію, яку вони розпочали», — сказав Зеленський.

Світ поступово втрачає страх

Президент Латвії — досвідчений юрист, колишній суддя міжнародних судів — нагадав, що його країна протягом пів сто-

Прокурор
Міжнародного
кримінального
суду Карім Хан

ліття переживала окупацію, вбивства, депортацію та диктатуру росії. Проте правосуддя для жертв так і не настало. Не настало правосуддя і для жертв Голодомору в Україні. На думку Егілса Левіта, зараз є можливість змінити цей патерн.

«Світ поступово втрачає страх перед росією. Україна втратила всякий страх. Тепер росія повинна боятися тих злочинів, які вона скоїла», — наголосив президент Латвії.

Україна вже використовує доступні юридичні механізми для встановлення відповідальності росії. У Міжнародному суді ООН у Гаазі розглядають позов України проти росії за перекручування поняття «геноцид» задля виправдовування свого воєнного вторгнення на український схід. Крім того, Україна подала позови до ЄСПЛ проти росії за порушення Конвенції з прав людини. Також із подання України Генасамблея ООН підтримала створення механізму компенсації — реєстру збитків, щоб використати заморожені російські активи для виплат постраждалим від ро-

сійської агресії та повоєнного відновлення України.

З березня минулого року ситуацію в Україні вивчає Міжнародний кримінальний суд (МКС). Прокурор Карім Хан із командою відвідують звільнені території, де збирають докази воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду. Хоч Україна досі не ратифікувала Римський статут, на підставі якого діє МКС, але в рамках додаткових угод надала Міжнародному суду право розслідувати ці злочини на українській землі. На початку березня цього року Кабмін схвалив створення польового офісу МКС в Україні.

Тільки спеціальний суд

Але в структурі системи міжнародного правосуддя існує прогалина: немає юридичного механізму, щоби притягнути до відповідальності «трійку» — президента володимира путіна, прем'єр-міністра Михайла Мішустіна та голову МЗС Сергія Лаврова. Від кримінального

переслідування їх захищає імунітет. Тільки спеціальний суд — трибунал — здатний виконати це завдання. Яким він буде, палко дискутують у Львові.

Уперше така дискусія відбувається у розпал бойових дій, коли війну ще не закінчено.

«Цією агресією росія напала не тільки на Україну, — нагадав учасникам конференції голова Офісу президента Андрій Єрмак. — Енергетична війна з Європою, ядерний шантаж світу та шантаж голодом його найвразливіших регіонів, неймовірні масштаби шкоди доквілю. Це те, що вже сталося і стається кожного дня і ми всі це бачимо. А що може трапитись, якщо об'єднаються ті, хто поділяє кремлівську людожерську парадигму? Підміна сили волі правом сили неминуче призведе до нової світової війни. І саме міжнародний трибунал — найпростіший спосіб уникнути цього».

Європарламент уже ухвалив резолюцію про створення спецтрибуналу для переслідування злочину агресії проти України. Парламентська асамблея Ради Європи невдовзі також ухвалила резолюції з підтримкою цієї ініціативи.

На порядку денному — кілька форматів трибуналу

По-перше, це гібридний трибунал — спеціалізований суд, інтегрований у національну систему правосуддя України з міжнародними елементами. Схожий суд діяв щодо злочинів, скоєних під час громадянської війни в Сьєрра-Леоне, а також для встановлення правосуддя для жертв політики режиму червоних кхмерів у Камбоджі. За такий варіант щодо ситуації в Україні висловлювалася Німеччина, а також Франція із Великою Британією.

Для України такий варіант є неприйнятним — це чітко дали зрозуміти члени української делегації на конференції у Львові.

«Цей варіант для нас неприпустимий, тому що ми не маємо гарантій, що це дасть

змогу зняти недоторканність із керівництва країни-терориста. І це головна проблема гібридного проєкту», — наголосив голова Офісу президента Андрій Єрмак.

Інший варіант, що розглядається, — створення спеціального міжнародного трибуналу на основі угоди між Україною та ООН з ухваленням відповідної резолюції Генасамблеї (наприклад, такі трибунали діяли щодо злочинів у колишній Югославії, а також у Руанді). Крім того, є можливість створити трибунал на підставі угоди між Радою Європи та ЄС із Україною — так звана «європейська модель». Можливо також сформувати трибунал на основі багатосторонньої відкритої міжнародної угоди між іншими державами.

Серед усіх варіантів, на думку керівництва України, найефективнішим для засудження російської верхівки за злочин агресії буде створення спецтрибуналу за підтримки ООН.

Почався збір доказів

Але складність у тому, що Україні необхідно заручитися підтримкою достатньої кількості країн для успішного голосування в Генасамблеї ООН — де росія не мала права вето.

Наразі в коаліцію за спецтрибунал уже входять 29 країн, але це далеко від більшості. Уже зрозуміло, що найважче буде отримати голоси країн «глобального Півдня» — про це наголошують учасники львівської конференції. Як пояснюють експерти, проблема в тому, що частина з країн «глобального Півдня» перебуває під політичним та економічним тиском росії, а інші бачать війну як локальну європейську проблему чи міждержавний конфлікт. Проте вже є одна перемога — Україну в питанні трибуналу підтримала Гватемала, перша серед Латиноамериканських країн.

Поки питання створення трибуналу ще дискутується, почався збір доказів. Над цим, зокрема, працює Об'єднана слідча

група у складі прокуратур семи країн: окрім України — Польща, Латвія, Литва, Естонія, Румунія та Словаччина. У партнерстві з Міжнародним кримінальним судом та Євроюстом (агенції ЄС, що займається судовою співпрацею у кримінальних справах між агенціями держав-учасниць) цього літа в Гаазі запрацює Міжнародний центр із розслідування злочину агресії РФ проти України.

Наприкінці лютого цього року в Євроюсті запустили базу даних, яка міститиме всі зібрані докази злочину агресії.

У Міжнародному центрі в Гаазі працюватимуть не лише прокурори та слідчі країн-учасниць слідчої групи, а також передбачається залучення прокурорів, а потім і експертів та інших країн. Уже є меморандум щодо співпраці з Мін'юстом США — його підписали в перший день конференції у Львові.

Водночас Україна цілком допускає, що трибунал може відбутися в заочному форматі, бо путіна та інших не вдасться заарештувати. Проте навіть таке заочне правосуддя Україна вважатиме успіхом.

Правосуддя та справедливість для мирних жителів і військових

«Якщо нам вдасться такими механізмами та інструментами звизити географію його (путіна — ред.) міжнародного пересування до кількох країн, якщо він помре в статусі міжнародно визнаного злочинця — цей трибунал уже має сенс», — зазначив на конференції заступник керівника Офісу президента Андрій Смирнов.

Як приклад якісного правосуддя, що відбулося, генпрокурор Андрій Костін нагадує про вирок Окружного суду Гааги щодо збиття пасажирського літака «Малайзійських авіаліній». Слідство та суд визнали, що 17 липня 2014 року рейс МН17, який знаходився в небі над Донецькою областю, збили проросійські бойовики з установки «Бук» — її доставили з росії на окуповані території. Ігор Гіркін, Сергій Дубинський, Леонід Харченко були визнані винними

в остачанні та транспортуванні «Бука»: їх засудили до довічного ув'язнення. Їх судили заочно.

Україна, запевнив генпрокурор, дуже уважно вивчає досвід розслідування цієї справи та її судовий розгляд. До того ж це перше рішення у кримінальному провадженні щодо подій війни росії проти України, яка почалася 2014 року.

«Іноді ми чуємо деякі побоювання: а навіщо нам щось робити, а чи будемо ми судити воєнних злочинців найвищого ґатунку, якщо ми не спіймаємо їх? Як це буде виглядати, якщо ми судитимемо путіна і його оточення заочно? Але ми повертаємося до рішення гаазького суду щодо літака МН17 — три людини визнані винними заочно й немає жодної критики щодо цього рішення. Це дуже важливо пам'ятати, що цей кейс, ця справа і її результат доводять, що головне, щоби правосуддя відбулось», — наголосив Андрій Костін.

Заклики забезпечити правосуддя жертвам війни стосується не тільки цивільних, а й українських військовослужбовців, які віддають свої життя на фронті. Якщо перше забезпечать національні суди та МКС, то друге — тільки трибунал щодо злочину агресії. Планування, підготовка, ініціювання або здійснення акту агресії особою, яка в змозі фактично здійснювати керівництво та контроль за політичними або військовими діями держави — є грубим порушенням Статуту ООН.

Конференція у Львові відбулася під гаслом об'єднання. Не лише заради того, щоби притягнути до відповідальності всіх винних у злочинах через російську агресію в Україні. Це одна мета — спільними зусиллями побудувати систему світового правопорядку, яка базується на принципах справедливості та дієвих інструментах міжнародного правосуддя. Для цього потрібна політична воля. Україна демонструє таку волю та очікує, що країни світу, які прагнуть до безпеки та правосуддя, підтримають її в цьому.

ТЕМА

Олексій Шкуропадський:
**«Україна — це ковальня
творчих ідей, але зараз
усі ці ідеї тут закриті»**

Спілкувалася **Ленка Віх**, Київ
Фото: **Богдан Копчак**

Блукаючи центром Києва, у певних місцях можна завжди натрапити на вуличних музикантів. З одним із них, якого ми зустріли під пам'ятником Ярослава Мудрого біля Золотих воріт, вдалося поговорити. Він родом із Луганська, українізувався свідомо, а на вулицях міста грає на волинці. Як виявилось, київські вуличні музиканти, як і багато інших ініціатив та груп в Україні, самоорганізувались. У них є спільний чат та спеціальна таблиця-гармонограм, у яку кожен із них може записатися на певний час і місце. У такий спосіб більш вигідні місця чи години діляться справедливо. І ще це гарантує музикантам, що вони із важкою апаратурою не блукають вулицями в пошуках місця роботи. Цікаво поглянути на війну, країну й суспільні процеси в ній очима вуличного музиканта.

Олексію, ви є професійним вуличним музикантом?

Так, вуличний музикант, рок-музикант і, як то кажуть, музикант-фрілансер. До війни вулична музика не була головною складовою моєї діяльності, але зараз, через обставини, які склались у зв'язку із війною, можливостей для музичних робіт стало набагато менше. Зникла можливість їздити на гастролі, працювати за контрактами, тому зараз більше граю на вулиці. Можна навіть сказати, що граю лише на вулиці. Оскільки тепер ситуація така, що коли робимо рок-концерт, то це

Луганськ був стовідсотково і, на жаль, далі залишається російськомовним містом. Але деякі студенти їздили на Західну Україну й поверталися україномовними, але мали репутацію міських божевільних. Таким там було важко.

вже не є прибутковою акцією, а навпаки, у це треба вкладати гроші.

Ви є частиною сталих гуртів чи приєднуєтеся до різних груп?

У мене є гурт «Фрам». Ми граємо європейський, кельтський фольк-рок. Граємо також ірландські й шотландські пісні в аранжуванні, близькому до рок-металу. Ну і граємо також власні пісні в цьому стилі.

Вибачте, чи добре почула: Фра...?

ФРАМ. Федя, Рома, Аня, Міша. Але нікого з такими іменами в гурті нема. Назва означає норвезькою мовою «вперед» — це бойовий клич вікінгів. То була ідея дівчини нашого попереднього гітариста і якось воно прижилося.

Я знаю, що ви родом із Луганська.

Так. Із Луганська я поїхав ще до подій 2014 року. Там я закінчив університет — російська мова та світова література — і вирішив займатися музикою більш-менш серйозно. Тоді я ще не знав, що буду займатися виключно музикою, але хотів, аби музика була великою частиною мого життя. А Луганськ є містом, у якому не дуже розвинута творча інфраструктура і з того погляду там було дуже важко. Не можна сказати, що взагалі неможливо, але якщо ти людина, яка приходить у тамтешню творчу сферу просто з вулиці, і ти молодий, то доки ти з усіма не перезнайомишся... а там у місті на всіх концертах грають два гурти. В одному гурті вокаліст — це син головного луганського актора, а в іншому — діджей місцевого радіо. Ну, не можна сказати, що це корупція, вони справді творчі й талановиті люди, просто вони мають...

Доступ?

Так, кращий доступ, ніж ти. Так життя склалося. Вони не винні.

І ваші батьки з Луганська?

Взагалі-то мої батьки із росії, але я провадив пошук походження мого прізвища і можна сказати, що прізвище походить із Білорусі.

Як на той час виглядала мовна ситуація в Луганську?

Луганськ був стовідсотково і, на жаль, далі залишається російськомовним містом. Але деякі студенти їздили на Західну Україну й поверталися україномовними, але мали репутацію міських божевільних. Таким там було важко. Треба розуміти, що це не був свідомий вибір тамтешніх людей. Вони народилися в російськомовному місті, їхні батьки російськомовні, вони також російськомовні, а українську мову вони вивчали лише в школі. А я досі думаю, що шкільна програма української мови не дає жодного уявлення про розмовну українську мову. Тобто ти мо-

жеш прочитати «Кобзаря» і «Кайдашеву сім'ю», але насправді...

Не знаєш як запитати, де вокзал?

Да. Розумієте, навіть люди із Західної України не спілкуються мовою Кобзаря і Нечуча-Левицького. Для спілкування українською мовою треба знати сучасний дискурс української мови, а із цим дуже важко. Головною зіркою україномовного луганського середовища був Лесь Подерв'янський. Коли ми були студентами, це все розповсюджувалося на аудіокассетах. З одного боку, це сприймалося як матюкливі анекдоти, а з іншого боку, воно викликало зацікавлення до розмовної української мови. Як явища.

А музичне питання?

Луганськ напередодні 2014 року зробив потужний рок-н-рол ривок. Була байкерська спільнота, було два рок-клуби, залишався рок-клуб у залізничників (Луганський обласний палац культури — колишній Палац культури залізничників — прим. ред.), тобто коли я приїжджав у Луганськ грати концерти напередодні 2014 року, то це виглядало як початок культурної революції. Багато творчих людей, творчих гуртів і все починало просто кипіти. І дуже жаль, що це з окупацією порвалося.

Унікальним у Луганську було те, що це робилося більше як творча акція. Скажімо, у Львові, як у великому творчому місті, коли робиш якусь подію, то ти підлаштовуєшся так, щоби люди і насамперед туристи, які там можуть опинитися, не були шоковані. У Луганську ніхто цим не переймався. Там жодних туристів не було й на жодні прибутки ти не сподівався. Це робилося цілком і тільки заради творчого контенту. Щось було більш вдале, щось менш, але в цьому була дуже велика перспектива.

Нас вчили, що є лише три міста в Україні — Львів, Одеса й Київ, де можна зустріти міський фольклор. Але є певна естетика промислових міст на півдні і сході України.

У Луганську була своя молодіжна культура й молодіжні герої, які робили естетику постіндустріального локального суспільства. Наприклад, у нас це був Веня Д'ркін. Він був рок-музикантом, який майже вийшов на великий рівень, але, на жаль, дуже рано помер, та залишив спадок. І його пісні можна вважати різновидом луганського фольклору. Досі багато людей їх знає і співає. Звісно, це була російськомовна творчість.

Думаєте, що культура індустріальних міст може збагатити досить тра-

У Львові, як у великому творчому місті, коли робиш якусь подію, то ти підлаштовуєшся так, щоби люди і насамперед туристи, які там можуть опинитися, не були шоковані. У Луганську ніхто цим не переймався. Там жодних туристів не було й на жодні прибутки ти не сподівався.

диційну українську культуру, яка такою довгий час змушена була бути задля збереження самої України?

Коли мене питають про різницю між ментальністю східного й західного українця, то я кажу, що у впертості — що тут що там — жодної різниці нема. Ви виростили в різних умовах і з однаковою впертістю ви за ці умови тримаєтесь. Але після окупації я змушений сказати, що ми, на жаль, втрачаємо це все, бо там уже народилося нове покоління людей, які виростили в такому світі, де все українське або інше, або вороже. І ще до того, як Донбас буде декуповано, нам потрібно заздалегідь готуватися до інтеграції цих людей у наше

суспільство. Якщо ми бажаємо повернути людей Донбасу і Криму, нам доведеться стати більш толерантними до цього культурного пласту. Мені здається, що цього неможливо буде уникнути.

А ваша дорога до української мови була якою?

Першу свою велику експедицію в українську мову я зробив десь у 2012–13 роках. Я тоді дуже українізувався. Це був час, коли ми почали з гуртом їздити на гастролі. Ми об'їздили майже всю Україну.

Більшість людей, які мене оточують, зрештою, як і я сам, ми природно російськомовні. Але коли почалася війна, багатьма була прийнята радикальна позиція, що нам треба остаточно українізуватись, щоб між нами і країною-агресором був, окрім нормального кордону, ще й мовний кордон, культурний кордон. Щоб до нас не можна було підійти із культурним продуктом.

Я познайомився із багатьма дуже цікавими людьми і захотів мати з ними спільну долю. Але коли почався Майдан, я свідомо вирішив бути в системі російськомовним елементом, мені хотілося на своєму прикладі показати, що людина зі Східної України не ворог, що вона теж підтримує ідею Незалежної України, вона підтримує ідею інтеграції із західним світом і я став більше спілкуватися тоді російською мовою, задля... російської мови з людським обличчям.

А на той час ви вже мешкали в Києві чи все ще на сході?

Я поїхав із Луганська у 2008 році. Насправді в цьому, як і у всьому іншому, звичайно ж, винен Ющенко. Просто після першого Майдану була дуже велика хвиля соціального оптимізму. Навіть люди на Донбасі, які не підтримували Майдан і які не поділяли ідеї Незалежної України, все одно відчували, що зараз може статися щось велике й позитивне. У творчому й музичному житті це виглядало так, що багато бізнесменів почало вкладатись у рок-фестивалі, концерти. Тобто було нормально, що хтось дає гроші й людей везуть на гастролі Україною, і це все взагалі не окупується, але ніхто на це не звертає увагу, бо в усіх є таке передчуття, що це тільки початок, а зараз як почнеться життя!.. і буде движуха й рок-н-рол! І на цій хвилі я вирішив, що якщо я хочу більшого, ніж можу отримати в Луганську, то я маю перебратись у міста із краще розвинутою інфраструктурою. Одразу в Київ я побоївся. Спочатку поїхав у Харків. Там уже почав почуватись сміліше й тоді поїхав до Києва. Я пам'ятаю, у мене в кишені тоді було 400 гривень. На той час це було 100 доларів, але на гроші тоді ніхто не звертав увагу. Це був дійсно великий час, потім усім стало важче, але мені іноді здається, що той заряд оптимізму, який суспільство отримало тоді, відчувається навіть зараз.

Це цікаво, я звикла до того, що Ющенка переважно проклинають, бо він не виправдав величезних надій. Ви завжди так думали чи так сталося тільки на віддалі часу, коли ви зрозуміли, що його поява і його політична діяльність не була такою провальною?

Я в часи Ющенка був у Луганську. Я перебував у зовсім іншому соціальному просторі й того, що відбувається довкола Ющенка, я просто не мав жодної змоги зрозуміти. Тобто не те щоб я намагався дуже це осягнути, мені був більш цікавий рок-н-рол, але ту хвилю оптимізму я від-

чував, тобто вважаю, що то був такий, наскільки я пам'ятаю цю країну, найбільший турборежим.

Ще на початку війни, десь у 2015 році, мені довелося почути від молоді жінки, яка виїхала у зв'язку з окупацією Луганська в Київ, що для неї переїзд у столицю був справжнім культурним шоком. Де відбувся ваш культурний шок? У Харкові, у Києві? Чи його не було?

У мене все відбувалося поступово. Бо я як музикант мав змогу їздити на гастролі, бачити інші міста, інших людей. Тобто коли я виїхав із Луганська до Харкова, то я знав, що мене очікує. Те саме було, коли переїжджав із Харкова до Києва.

А в Києві ви все ще живете у російськомовному середовищі?

У якому я середовищі? Я в дуже різнобарвному середовищі. Більшість людей, які мене оточують, зрештою, як і я сам, ми природно російськомовні. Але коли

почалася війна, багатьма була прийнята радикальна позиція, що нам треба остаточно українізуватись, щоб між нами і країною-агресором був, окрім нормального кордону, ще й мовний кордон, культурний кордон. Щоб до нас не можна було підійти із культурним продуктом. Тобто якщо людина приходить і каже, що вона друг, то вона має сказати це мовою нашої країни й культурним кодом нашої країни.

У вас були якісь проблеми із вашим проукраїнським вибором?

Жодних проблем не було. Я вважаю, що якщо в когось у цій країні були якісь сумніви, то минулий рік усе розставив на свої місця. І це вже щось має бути не так із психікою людини, яка каже, що не все так однозначно. Напередодні подій 2014 року, за день до «кримського референдуму», ми з гуртом грали в Москві. І ми до останнього сподівалися на певну людяність тих людей. Або сподівання на людей були марними, або пропаганда працювала краще, ніж нам хотілося вірити. Звісно, я досі

знаю людей у росії, які там перебувають, бо не мають змоги виїхати. Хтось дуже старий, хтось дуже бідний. Вони кажуть: «Вибачте, ми нічого не можемо зробити, це просто безумство й культурна смерть нашої країни».

З гуртом, я так розумію, ви починали співати російською?

Так, перший наш альбом був російськомовний і він був офіційно виданий на російському лейблі. Розповсюджувався в росії. Тоді (а то був десь 2008 чи 2009 рік) це здавалося нормальним. Тобто ми розумі-

Хтось може сказати: «хватить займатися музикою, ідіть в армію, усі на Бахмут!».

Ну, якщо флейтою забивати цвяхи, то і цвях не заб'єш і флейту поламаєш. І ще будуть питання до флейти, чому вона такий поганий молоток.

ли, що це інша країна, але ми шукали якісь культурних конекцій і спілкування, нового досвіду.

У цьому альбомі вже була україномовна пісня. Писалося як писалося. Оскільки я був російськомовним, то російською писалося краще. А потім я більше користувався українською мовою і виходили українські вірші.

А у ваших вуличних виступах є в репертуарі й українські традиційні пісні?

Коли виступаю на вулиці, то в мене жанр інструментальний, я не співаю. Чи маю я український народний репертуар? Так, маю. Ще маю білоруський, кельтський. Мій інструмент більш кельтського по-

ходження і кельтська музика на ньому звучить природніше. Граючи на вулиці, я більше намагаюся дати не якогось національного заряду, а більше такого загальнооптимістичного. Мені здається, що зараз людям не вистачає оптимізму. Український культурний сегмент, сегмент попкультури зараз, на мою думку, перенасичений журбою, бентегою. І я на прикладі своїх друзів бачу, наскільки все це навантажує людину. Людина постійно в депресії. Я всю цю творчість поважаю, усі ці «Обійми мене...» — усе це дуже гарні пісні, але підбірка дуже депресивна.

У когось це частина терапії, а в когось, думаєте, частина бізнесу? Бо тепер саме це заходить краще?

Я людина не бізнесова, я людина творча. Заходить краще? На здоров'я! Але до того треба ще щось додавати. Я на вулиці намагаюся дати кельтського оптимізму. Сказати людям: давайте рухайтесь, давайте робіть щось корисне і все буде Україна!

Які найбільші проблеми у вашому музикантському середовищі? Чим зараз музиканти живуть?

Музикантам зараз дуже складно, тому що в порівнянні навіть не з передвоєнним, а передковідним часом дуже обмежилася сфера нашої діяльності. До ковідного року було багато концертів і багато роботи, багато закордонних гастролей, роботи за контрактами. А за ковідний рік був великий спад усього цього й ми дуже сподівалися напередодні війни, що почнеться рік, коли музична діяльність відновиться. А вона не те що не відновилася, а ще й з'явилася інша проблема. Тепер важко робити концерти навіть на тих територіях України, де більш-менш спокійно. А ще й кордони для нас закриті. Це, як на мене, безглузда штука, тому що є багато музикантів, які вже їздили на гастролі у воєнний час, коли умови від Міністерства культури були більш сприятливими. Вони збирали гроші й поверталися. Я не дуже велика персона, але, наприклад, гурт

«1914» — це гурт світового рівня, який грає на всіх великих фестивалях світу, який збирає аудиторії в декілька тисяч людей на кожному концерті, який має змогу і збирати гроші для допомоги військовим і який має не останнє слово у якомусь пропагандистському дискурсі щодо того, що відбувається в Україні. І те, що зараз музикантам, навіть чесним, нема можливості їздити за кордон працювати й допомагати країні — це дуже велика проблема.

Хтось може сказати: «хватить займатися музикою, ідіть в армію, усі на Бахмут!». Ну, якщо флейтою забивати цвяхи, то і цвях не заб'єш і флейту поламаєш. І ще будуть питання до флейти, чому вона такий поганий молоток. Я вважаю, що люди мають і в контексті війни займатися передусім тим, що вміють, і тим вони будуть корисніші.

На вашу думку, музична сцена в Україні достатньо розвинена щодо жанрів?

Ви розумієте, виходить трохи парадоксально. Ось я згадував про метал-гурти, наприклад, про гурт «1914», який зараз є одним із провідних метал-гуртів у світі. Так от, є багато українських музикантів, яким Україна не може дати тої уваги, яку їм уже приділяє світ. Такі гурти, як Stoned Jesus, — який, на мою думку, грає трохи нудний метал, але який має дуже багато прихильників, — то такі гурти тут можуть зробити один-два концерти на рік. Але у світі вони можуть заповнювати великі стадіони. Тобто Україна може бути постачальником творчих ідей для всього світу. Україна це ковальня, але зараз усі ці ідеї тут закриті.

Їдучи від польського кордону, цього разу ми не могли знайти якусь ФМ-радіостанцію з цікавою музикою. Дуже однотипна музика. І не найкраща, але це було цього разу — іноді буває краще.

Я люблю енергійний рок, а український поп-рок — він іде повз мене. Я, звичайно,

його поважаю, це талановита творчість, але я радію не слухаю. Я слухаю більше підлітковий енергійний метал, фольк-рок. Це те, що бадьорить.

А де українці мають можливість зустріти іншу музику?

На концертах.

Прямий контакт?

Так.

У Києві велика мережа таких можливостей?

Зараз, звичайно, менше ніж було, але по-трохи все виходить з-під коматозу. Ми багато років співпрацюємо з мережею «Докер», яка раніше мала більше закладів, зараз має два. Умови дуже сприятливі. Коли організовуєш концерт через мережу «Докер», то це не так, що туди прийдуть тільки ті люди, яких ти особисто запросив. Цей заклад має свою власну аудиторію, яку він теж спонукає прийти, тому коли ми там граємо, то 25 відсотків відвідувачів це завжди унікальна нова аудиторія, яка довіряє формату концертів у «Докері». Але «Докер» це не про екстремальну музику. Це формат пабу. Там більш-менш хуліганська музика, але такого, щоб проводити культурні революції — ні. Для того треба дивитися дуже специфічні концерти. Це все треба шукати.

Потреба культурного продукту під час війни: кілька реальних київських історій, занотованих з 24 лютого 2022 року

Ірина Плехова, Київ

Фото: В'ячеслав Раєвський, Юлія Озен

21 січня 2023 року разом із родиною, зокрема з мамою та її подругами (усі вони — вимушені переселенки до Києва з Миколаєва, що постійно перебуває під обстрілами росіян), ми відвідали виставу «Тев'є Тевель» за мотивами творів Шолом-Алейхема в Національному академічному драматичному театрі імені Івана Франка. У головній ролі — Богдан Бенюк. Десь на 25 хвилині вистави я зрозуміла, що увесь цей час не можу стримати сліз. Вони просто падають і падають... Ні, не через сюжет улюбленої вистави, не через прекрасну гру акторів, не від сценографії легендарного художника Данила Лідера, не від постановки Сергія Данченка, яка не сходить з київської сцени вже 34 роки...

Ні, не могла я спинити сліз від думки: ось аншлаг у театрі. У Києві, який живе за графіками та екстремними вимкненнями електроенергії, у Києві, який прийняв десятки тисяч співгромадян із Маріуполя, Бахмута, Херсона, Миколаєва та інших міст і містечок України, де не вщухають обстріли й бої, у Києві, який, попри все, збирається на виставу, а його сьогоднішні пані й панове врешті одягають святкове вбрання (яке так і залишається непоміченим, бо гардероби нині не працюють, щоб у випадку повітряної тривоги глядачі могли швидко зібратися і спуститися до бомбосховища), дістають парфуми, купують квіти для акторів і протягом трьох годин намагаються вижити. Навіть в антракті не вмикають мобільних телефонів, не гортають стрічки новин. Просто вижити, просто пожити ці 3 години, які сьогодні їм дарує театр. Усю виставу не могла відігнати ще одну думку: а було б прекрасно, якби за ці три години незнання ми пропустили один факт — завершення війни. Аби музи театру перемогли богів війни.

У цій публікації спробую окреслити кілька важливих аспектів того, як із 24 лютого 2022 року змінювалася потреба в культурному продукті в Україні. Так, це будуть переважно особисті спостереження. Однак, зважаючи на те, що я працюю в українській культурній сфері (а це означає, що ти перебуваєш у постійній комунікації

з колегами і «звіряєш із ними годинники» щодо можливих проєктів, запиту споживачів культури, відвідуваності культурних подій та охоплення аудиторії медійним культурним продуктом), то деякі висновки можуть бути цілком релевантними. Приклади і згадки про окремі заходи чи події ілюструватимуть те, як змінювалися мій культурний простір навколо.

Заціпеніння та безпека: від лютого до травня 2022 року

Ранок 24 лютого 2022 року — мабуть, єдине, що можна дуже легко виокремити з календаря наступних трьох місяців. Перші вибухи, перша реальна повітряна тривога, пошук бомбосховищ, пакування поспіхом тривожних валізок і координація робочих процесів. Для працівників культурної сфери цей ранок став новим досвідом. Так,

ні для кого вже не секрет, що інструктажі на випадок початку повномасштабної війни існували на папері, однак левову частину безпекових заходів варто було робити зранку 24 лютого. Найбільше цей ранок торкнувся працівників музейної галузі. Демонтаж основних експозицій та окремих виставкових проєктів, укріплення вікон, пожежна безпека тощо-тощо... І, чесно кажучи, ні людських, ні часових ресурсів не вистачало. Тому цей ранок для багатьох із нас розтягнувся на кілька тижнів і багатьом із нас довелося не залишати робочого місця.

Щодо ж запиту аудиторії в цей період на культурний продукт... Заціпеніння від ситуації та пошук безпечного місця для перебування під час повітряних атак, постійне оновлення стрічки новин, внутрішня боротьба з теоріями змов та реальними загрозами в цей час практично унемож-

ливило запит на книгу, музику, фільми... Та й усі заклади культури в той час не працювали. Однак час від часу в київському чи харківському метро відбувались окремі події, як-от показ українських фільмів, організований Національним центром імені Олександра Довженка в Києві, чи концерти фестивалю класичної музики

Заклики забезпечити правосуддя жертвам війни стосується не тільки цивільних, а й українських військовослужбовців, які віддають свої життя на фронті. Якщо перше забезпечать національні суди та МКС, то друге — тільки трибунал щодо злочину агресії. Планування, підготовка, ініціювання.

KharkivMusicFest–2022 у Харкові. Трансляції харківських концертів кияни також переглядали у своїх бомбосховищах.

Доки театри, музеї, бібліотеки, кінотеатри й розважальні центри були зачинені, наприкінці березня продюсерка Олена Дем'яненко зателефонувала мені. Справа в тім, що кілька місяців до того ми планували проведення прем'єри фільму «Простір» українського кінорежисера Дмитра Томашпольського в найстарішому кінотеатрі столиці «Ліра»:

– Спробуймо не відмовитися від події, — запропонувала Олена. — Тим паче, що в Києві залишилися наші колеги-кінематографісти. І, напевно, прем'єра й можливість побачитися віч-на-віч знизить градус нашої внутрішньої тривоги.

Врешті ми не просто вирішили не відмовлятися від події, а і зробити її винятковою. У безлюдному Києві, у вечірніх сукнях, святкових костюмах при метеликах

і з бокалом безалкогольного шампанського (тоді в Києві був заборонений продаж алкоголю). Щоправда, це була закрита подія — для кінематографістів, щоб не наражати на небезпеку пересічних глядачів. І ми навіть не відмовилися розповісти про неї українській та закордонній пресі. Під час прем'єри були постійні прямі включення до новин різних телеканалів. І здивовані журналісти (особливо з Європи) не могли стримати захвату від такої зухвалої ідеї. Це був наш терапевтичний сеанс проти власного заціпеніння.

Ще важливий аспект цього періоду. Практично в березні 2022 року стрімінгові компанії, різні гравці аудіовізуального та книжкового ринку відкрили для українців доступ до своїх аудіо, відеобібліотек та бібліотек електронних видань. Навіть станції метро рясніли численними інформаційними закликами «слухати, читати, дивитися українське» на Megogo, Yakaboo, Takflix та на інших платформах. І це була значна підтримка для української аудиторії, яка могла скористатися бодай для кількогодинного релаксу безплатним українським культурним продуктом. Ба більше, до квітня в наших телефонах, окрім підписок на інформаційні канали, почали проступати телеграм-канали українських книжкових блогерів, художників, представників урбаністики тощо. І за цей час самі блогери неочікувано здобули цілком нову аудиторію, спраглу до знань про свою літературу, історію, національну спадщину. Численні інформаційні повідомлення про зруйновані пам'ятки архітектури, розбомблені музеї, вивезені колекції, вилучені українські книги формували своєрідний запит тримати стрій разом із культурним сектором України.

Відновлення подієвості життя в культурі: травень – вересень 2022 року

Із травня 2022 року, після заціпеніння і пристосування побуту до умов війни, українські культурні інституції також почали потроху повертатися до життя.

Змінилосьь абсолютно все: «вечірні події» змістилися в часі на 2 години раніше, тому вистава в театрі чи останній кіносеанс відбувалися не пізніше ніж о 18:00. Навіть дотепер багато із закладів культури намагаються завершити робочий день раніше. Адже «комендантська година», нові графіки роботи громадського транспорту, постійна небезпека авіаударів спричинили дуже конкретні умови співіснування і в просторі культури. І якщо у травні подієвість була доволі обмеженою і вибірковою, то вже літній період відзначався різноманіттям заходів. Водночас чітке дотримання умов безпеки (зупинення подій на період повітряної тривоги) — нотабене для кожного представника культури в Україні.

Війна відобразилася не лише на контенті культурних заходів — наративи війни були наявні абсолютно скрізь. Перші

виставкові проекти в Національному історичному музеї чи Національному музеї історії України у Другій світовій війні в Києві були створені фактично з артефактів присутності російських військ в Україні. Це і відображення побуту українців у бомбосховищах Ірпеня та Гостомеля, і сухпайки російських військових, їхні документи, берці, головні убори, які вони поспіхом залишали на територіях, які звільняли Збройні сили України, це й російська військова техніка, знищена українськими воїнами, це й понівечені українські книги, ікони, музейні експонати, які російський солдат хотів замінити своєю «високою культурою».

Окрім того, цей період позначений цілою низкою культурних проектів, спрямованих на адаптацію вимушених переселенців. Так, створення в Києві хабу «ЯМаріуполь», що зібрав довкола себе

кілька тисяч мариупольців, яким вдалося виїхати з мариупольського пекла, фактично зумовило активну співпрацю різноманітних київських культурних інституцій із новою організацією. Найбільша частка цих проєктів стосувалася дитячої аудиторії, зокрема, покази українських дитячих фільмів та анімації для дітей-переселен-

Війна відобразилася не лише на контенті культурних заходів — наративи війни були наявні абсолютно скрізь. Перші виставкові проєкти в Національному історичному музеї чи Національному музеї історії України у Другій світовій війні в Києві були створені фактично з артефактів присутності російських військ в Україні.

ців (що відбувались у співпраці з громадською організацією «Мистецька вежа» на базі кінотеатру «Ліра»), і численні музейні та бібліотечні заходи для дітей із Маріуполя, й інтерактивні вистави для дітей тощо. Перерахувати всі з плином часу просто неможливо.

Так само в цей період відновились активні заходи для українських військових. Ба більше, частини військові частини, батальйони ТРО тощо почали звертатися до культурних інституцій із проханням проведення окремих подій для військових (лекції та покази українських класичних фільмів, лекції з історії України, концертні програми).

І практично кожна «світська подія» без прив'язки до проблем війни чи вимушених переселенців супроводжувалася гуманітарною складовою — збором коштів

для української армії, поранених військових чи потреб цивільного населення, яке постраждало від війни.

І здавалося, що життя налагоджується: люди поступово повертаються і повертають свій запит на культурний продукт, діячі культури зосереджуються знову на своїй українській аудиторії, максимально реалізують власну гуманітарну місію...

30 вересня 2022 року в музеї мистецтв Богдана та Варвари Ханенків відбулася прем'єра опери GENESIS композиторів Романа Григоріва та Іллі Разумейка, організаторів лабораторії сучасної опери Opera Aperta. Опера тривала протягом 5 годин: дія розгорталася в 13 залах спорожнілого музею, адже його колекцію довелося евакуювати через воєнну загрозу. Глядачі переходили із зали в залу та створювали й доповнювали її драматургію. Це була дуже важлива, актуальна рефлексія і на простір музею, і на запит аудиторії щодо нових форм проговорення травми війни через мистецтво й самопізнання... А вже за кілька днів почався новий етап у житті київського культурного ландшафту. Симптоматично, що почався він із повітряної тривоги, вибухів, пошкоджень будівлі музею Ханенків, смертей і поранень багатьох киян. Так починався жовтень 2022 року...

Чергова фаза страху й нові реалії життя людей у культурі: брак електрики й очікування на свого глядача/читача/відвідувача з 10 жовтня по грудень 2022 року

Той обстріл Києва — спрямований на центр столиці, коли було пошкоджено будівлю музею Ханенків, Національного університету імені Тараса Шевченка, Національного музею Тараса Шевченка, Будинок вчителя (будівлю українського парламенту часів УНР) й одразу кілька об'єктів енергетичної інфраструктури — на кілька днів знекровив кожного. Я уникаю теми поранень і вбивств людей, бо про це писати дотепер не маю сил. Скажу лише, що того 10 жовтня шахеди та ракети

поранили й кількох моїх особистих друзів, які більш ніж дотичні до розбудови культурної екосистеми сучасної України.

Постійні удари по енергосистемі України стали неабияким викликом для культурних інституцій. Виявилось, що екстремні та почергові вимкнення електроенергії тепер стосуються абсолютно кожного, незважаючи на статус: національна/державна структура, комунальна чи приватна. Ці нові реалії спричинили переформатування багатьох робочих графіків, поставлення на паузу багатьох проєктів і подій, ба більше — комунікацій із партнерами в Україні та за кордоном. Просто неможливо, станом навіть на січень 2023 року, зрозуміти, чи не вирубитьесь в тебе електрика, чи не пропаде інтернет у найвідповідальніший момент, коли, наприклад, домовлятимешся по зуму з іноземними партнерами про поставку генератора для твоєї інституції чи... твій виступ на міжнародній події, яка має важливу роль у культурній дипломатії...

Усе стало непевним. Й аудиторія, яку ти знову і знову напрацьовувала в попередній період, почала зникати з поля зору. На додачу, почався «зимовий період». А це означає зростання витрат абсолютно на всі статті твого існування в часі і просторі — як людини і як інституції.

По суті, ми стали заручниками. Заручниками того, коли збільшиться світловий день, коли погода буде сприятливішою, щоб у період, коли нема води, подолати великі відстані для наповнення резервуарів, коли... повернеться твоя аудиторія.

Що пам'ятається в цей період? Як колеги з Національного театру опери та балету імені Тараса Шевченка збирали воду з водостоків після обстрілу, щоб використовувати її для технічних потреб. Як Театр юного глядача відкрив у своєму приміщенні центр для людей (ще до появи пунктів незламності), де можна було підзарядити телефони і сходити до вбиральні. Театр розташовується майже в урядовому кварталі, тож доступ до цих благ у них був відкритим. Як просилися

люди до кінотеатрів просто перепочити, як... як... як... Цих «як» дуже багато. І вони насправді визначальні для мене сьогодні в розумінні, що таке культурні індустрії і наскільки вони можуть бути дієвими. Ми маємо просто створювати простір, попри все. І це відгукнеться сторицею.

Кода: культурна Шляхта стоїть, аншлаги стали новою реальністю і відповіддю на всі погрози російського агресора

Коли я відчула, що аудиторія повернулася? У січні 2023 року. Тоді на екрани вийшов художній фільм «Щедрик» Олеси Моргунець-Ісаєнко. У перший день показу мій кінотеатр так і не зміг провести перший сеанс через технічні проблеми, а перші глядачі вранці в кількості понад 30 осіб з розумінням поставилися і потім поверталися до кінотеатру поступово. Навіть не вимагали повернення коштів за сеанс, який не відбувся.

Життя триває — так прокоментувала я це для себе. І не могла повірити, що воно починає вирувати. На початку січня, ще в дуже різдвяний період, коли публіку треба ловити на гачок, моя подруга спровокувала мене піти на зустріч з Андрієм Любкою в рамках його туру Україною із новою книжкою «Щось зі мною не так». Велика зала Молодого театру в Києві була вщерть заповнена людьми. Ми вирішили навіть не займати місць і чемно простояли всю подію біля стінки. Таких, як ми, було ще понад 50 осіб.

Потім почався тріп до театрів і концертних залів. Власне, сьогодні, коли дописую статтю, повернулася з концерту Галі та Лесі Тельнюк у супроводі Президентського симфонічного оркестру, що відбувався у Великій залі консерваторії. Місць нам у партері не вистачило — довелося перебувати на балконі другого ярусу. За 5 хвилин до початку концерту третій ярус був заповнений ущерть.

Можу говорити до вас мовою цифр. За січень 2023 року, який ще не завершився,

у кінотеатрах комунальної мережі продано квитків на суму, яка дорівнює сумі продажів від серпня до грудня 2022 року.

Ми пережили заціпеніння, ми призвичаїлися до обставин війни, ми пережили величезний страх і зрозуміли, що ще маємо навички виживання. І ми всі повернулися жити. Жити, аби вижити.

24 лютого. Звістка про війну для мене, як і для всіх українців, була ударом у серце. Переглядаючи жахливі новини про руйнацію, смерть, я з жахом уявляла, що може очікувати мою родину...

Коли я пишу всю цю дуже суб'єктивну історію спостережень за процесами, які відбувалися із запитом і попитом на український культурний продукт, коли думаю про те, наскільки все складно і як завтра виходити на роботу, згадую ще один факт. Саме в жовтні 2022 року українці запустили першу сервісну соціальну мережу про книги LitCom. Це реальна соцмережа, де можна залишати свої відгуки про книжки, ділитися світлинами про інтелектуальне дозвілля і, що абсолютно нове: ділитися літературними подкастами (навіть монетизувати свій інтелектуальний продукт). У жовтні — згадайте, що відбувалось у жовтні.

Запуск соцмережі, зокрема LitCom, — процес довгий. Ми мусили мати свій пілотний проєкт. І він був. Це перший всеукраїнський конкурс літературних подкастів про українську літературу КрутеЗНО. У нас змістилися графіки подачі заявок — оцінок журі — голосування слухачької аудиторії. І навіть оголошення переможців. Бо саму церемонію записував військовий, і протягом кількох тижнів ми взагалі не мали з ним контакту.

Нервували всі. Потім було оголошення. Одразу після нього, за кілька хвилин ми одержали лист від однієї із переможниць. Вона дотепер перебуває на окупованій території. Я залишу відповідь без коментаря, щоб кожен із вас, читачів, зрозумів, яким є запит на культурний продукт в Україні під час війни:

«Свій перший літкаст (літературний подкаст для КрутеЗНО) записала в січні 2021 року, перед війною. Як виявилось, він став пророчим для України. Через деякий час народився і другий.

24 лютого. Звістка про війну для мене, як і для всіх українців, була ударом у серце. Переглядаючи жахливі новини про руйнацію, смерть, я з жахом уявляла, що може очікувати мою родину... Я почала занурюватися в самоосвіту, щоб відволіктися від терору, який коївся поряд; розширювала кругозір спілкуванням з однодумцями, брала участь у різних конкурсах, де отримувала найвищі нагороди (шкода, що не можу це висвітлювати, ділитися радістю, але вірю словам Соломона: “Усе минає, і це пройде”).

Одного дня, розмірковуючи про діяння нелюдів, які відбувались у місті, поставила собі питання: “Яке почуття в мені перемагає страх, дає сили все це витримати й рухатися далі з вірою в майбутнє?”. І знаєте, відповідь була миттєва: “Любов-Кохання до дитини, чоловіка, рідних, Батьківщини”. Ось з таким почуттям, яке мені давало терпіння, надію, я вирішила записати третій подкаст. Багато квестів потрібно було подолати, щоб він з'явився: електроенергія, мобільний зв'язок, мережа Інтернет, прильоти, відльоти, вибухи. Я це зробила, тому що Незламна!

Минає час. 10 місяців окупації. За цей час багато агресії, ненависті, зради бачили, чули, спостерігали, переживали, зневірювалися та народжувалися заново, за для Перемоги України!».

Пам'ятайте ці слова. Ми незламна Шляхта. І ми вистоїмо!

Уривки дві тисячі двадцять другого

Юлія Озен, Київ

Фото: Владислав Мусянко

Кінець листопада. Як добре сидіти в себе вдома на кухні. Після вибуху ракети у старого годинника на стіні охляла маленька стрілка, обертається лише велика, і тепер він завжди показує шосту годину. Шоста десять, двадцять, тридцять, сорок, п'ятдесят, а тоді знов шоста. Ніяк руки не дійдуть занести в майстерню. Годинник же на мікрохвильовці, порівняно з настінним, — ексцентричний пан: коли вмикають електрику, табло гасне, а коли світло повертається, відлік починається з дванадцятої години, тож, наприклад, коли надворі північ, у нас одночасно і шоста, і 15:08. Сенсу щоразу виставляти правильний час я не бачу, так і живемо, добре, що мобільний протвережує. Він, до речі,

спить уночі на стільці, за міцною, надійною шафовою спиною, що затуляє вікно. У коробці, бо в разі чого засіб зв'язку не потрощиться. Старенький його колега лежить поруч, але честі персонального укриття не вдостеєний, тепер його функції — ліхтар і будильник. Хто не ховається в тіні шафи, то це роутер: стріляний горобець, пережив ракету, працює, отримав підвищення на одну полицю і павербанк у напарники.

У найкозирнішому сховищі — ванній — ночує папуга. Я накриваю клітку рушником, а зверху ще старою скатертиною, щоб напевніше захистило від можливих уламків, і несу її з кухні зі словами «пройдіть в укриття». Щоденні ритуали

Які над Києвом зорі, коли вимикають
світло! Пояс Оріона химерним
пісочним годинником відміряє час,
цілком відмінний від того, що тут,
і жодна ракета його не розтросить.

заспокоюють. Пташка звикла й шипить на мене в темряві: іди вже, мовляв, дай людям поспати. Часом чую з кімнати, як серед ночі вона лякається хтозна-чого й починає падати, перекидатись у клітці. Я, своєю чергою, прокидаюся від того, що виразно чую вибухи ППО. Штовхаю сонного чоловіка, перевіряю, чи є тривога (вимикаю бридкий звук на ніч): немає. In your head, in your head, zombie, zombie... Зазираю за шафу. Небо чисте. Які над Києвом зорі, коли вимикають світло! Пояс Оріона химерним пісочним годинником відміряє час, цілком відмінний від того, що тут, і жодна ракета його не розтрощить.

Нові звички, нові ритуали, новий етикет. Сусід, який загалом не вирізняється гречністю, перепрошує, що не втримав важкі двері на сходовій клітці, спричинивши ГУП. На першому поверсі коробка — збирають консервні абанки для волонтерів, що виготовляють окопні свічки. Small talk у ліфті завершується взаємним побажанням гарної ночі без тривог. Черга в поштове відділення, хвіст якої на морозі, смиренно чекає, ніхто не штовхається, не лізе нахабно. Люди терплячіші, ввічливіші, навіть в установах, де потрібен папірець про папірець, щоб одержати папірець. Хочеться жити, носити яскраві кольори, особливо червоний, їсти жирну їжу. Комппульсивно прибирати, особливо після страшних новин, розгрібати речі, сортувати, віддавати. Донатити за кожної нагоди, звісно. Не розлучатися з налобним ліхтарем. Ми нині — рухливі плями у вуличній темряві, що просуваються вперед, кожним осяйним кроком відкриваючи карту, ніби в «Героях меча і магії». Планувати день відповідно до графіка вимкнення електрики, який давно знаєш напам'ять. Куховарити, їсти, приймати душ не тоді, коли хочеться, а коли є світло. Формула щастя: світло є, тривоги нема. У цьому проміжку можна багато чого встигнути — відвідати концерт, скласти іспит, одружитися.

Щоб рідше прокидатися від кошмарів, набиваю собі голову перед сном іноземною мовою: дивлюся турецькі серіали без субтитрів. Іноді, розглядаючи персонажів, їхні елітні маєтки, вбрання і аксесуари, які змінюються ледь не щосцени, уявляю, як у них там починає волати сирена повітряної тривоги, як ці великі родини з великими проблемами похапцем евакуюються, гадаю, яку б річ вони прихватили з гардеробної кімнати, яку б коштовність кинули в дизайнерську сумочку. Помічаю, що через ці нав'язливі фантазії дві-три хвилини фільму випадають зі свідомості, доводиться відкручувати назад і зосереджуватися. Тим часом тривога починає волати в мене. Героям завжди щастить.

Ношу з тринадцятого поверху на перший перев'язані пачки книжок. Кінець серпня, спекоття. Тяжко дихаючи, назустріч підіймається сусідка вікової категорії 50-60. Мій вантаж одразу привертає її увагу, не лише як можливість перепочити.

— А куда это вы несете? Выбрасывать?!

— Ні, — кажу. — Віддати на переробку. Для ЗСУ.

— И не жалко?

— Анітрохи.

Тігонька дивиться на обкладинки, тоді на мене. Подив, нерозуміння. Бачу, вона б не проти відхопити собі щось.

— Мы в свое время за этими книгами в очередях стояли! И не жалко?..

За мною виростає дебелий дядько-будівельник: тривають ремонтні роботи понівеченого даху. Помаранчева каска, добре обличчя.

— А що це ви сама книжки тягаєте? Вам наниз? Давайте поможу.

Дядько бере відсотків шістдесят макулатури й бадьоро суне вниз. Я кваплюся перетягти решту, оминаючи мадам Ностальжі, яка щодня піднімається цими сходами, обливаючись потом, — бо ліфти потрібно міняти, бо наш будинок позбув-

Нові звички, нові ритуали, новий етикет. Люди терплячіші, ввічливіші, навіть в установах, де потрібен папірець про папірець, щоб одержати папірець. Хочеться жити, носити яскраві кольори, особливо червоний, їсти жирну їжу.

ся цілого рогу, втративши одну мешканку, пишний садок під вікнами, власне, усі вікна, бо російська ракета вибухнула біля нього березневого ранку, — і дивується, чому я рада позбутися книжок, що по них колись справді стояли в чергах батьки моїх батьків. Думаю про інші відсортовані книжки, українські й українською, які вже купувала я, починаючи з років студентства, і які готуються до відправлення у Дніпро — там директорка Маріупольської центральної бібліотеки хоче заново створити книгозбірню, якою опікуватиметься. Через два марші до мене знову долітає:

– И не жалко?..

Кінець вересня. Відправляю два кілограми воску волонтерці, яка виготовляє окопні свічки. Віск робив мій прадід, Чорноволенко Антон Опанасович. Він пройшов II Світову як військовий літун, мав чимало нагород, на старості літ завів маленьку пасіку. Дожив до 94 років. Щодня голився, читав газети, стежив за політичними новинами, пам'ятав дні народження правнуків, дзвонив привітати і кричав у трубку, недочуваючи. Мама розповідала: років через тридцять після війни дід прозрів щодо злочинів радянської влади, шукав правду — і коли знайшов, був кілька місяців у депресії. Звісно, своїм трьом правнукам він ніколи не розповідав про війну. Я пам'ятаю бджіл, теплі травневі дні, горище, літачок на люстрі, сиве волосся в дідових вухах, його хрипкий голос, згортки медових стільників під ліжком. Зараз праця його рук пакується на пошті в коробку, згодом трансформується під впливом інших дбайливих рук і поїде на фронт — гріти й оберігати. Разом із малюнками пацієнтів «Охматдиту», де працює моя мама, — головної дитячої лікарні країни, куди на початку війни хтось підкидав іграшки з вибухівкою і ставив мітки на стіни, куди везли поранених від російських обстрілів дітей із проспекту Перемоги. Біля столу, де оформлюється моя посилка, висить оголошення: «Наші відділення в Ізюмі та Балаклії знову працюють. Все буде Україна!».

Початок травня. Я на щоденній антидепресант-прогулянці: повільно обходжу квартал, розглядаю рослини, намагаюся вгадати птахів за голосом, прислухаюся до відчуттів. Тіло мов зморщені колготки, які хочеться підтягнути. Очам, звиклим до напівприсмерку за шафою, сонце надто різке. Дме вітер з озера, куди заборонено ходити, поки війна. Пахне вербами, піском зі смугастими равликами, пахне землею і життям. Квіти буяють. Чоловік копає ямки для заготовлених кущиків. Повз пробігає знайомий:

– Віталю, ти що, деньки закапывать будеш?

Віталю, ні секунди не роздумуючи:

– Москалей!

– Вот это правильно, я помогу.

Зупиняюся понюхати чергову пахоц. Поруч дитячий майданчик, діти лезять і стрибають на гірці. Дівчинка кричить: ракета, ракета! Ну, заявляє чубатий хлопчик, я пошел в свой бункер.

Високо в небі кричить сокіл. Вітер обіймає мене. Так дивно почуватися живою. Так дивно бути живою.

Вбратися у власне «Я»

Текст: Софія Богуславець, Долина

Фото з відкритих джерел

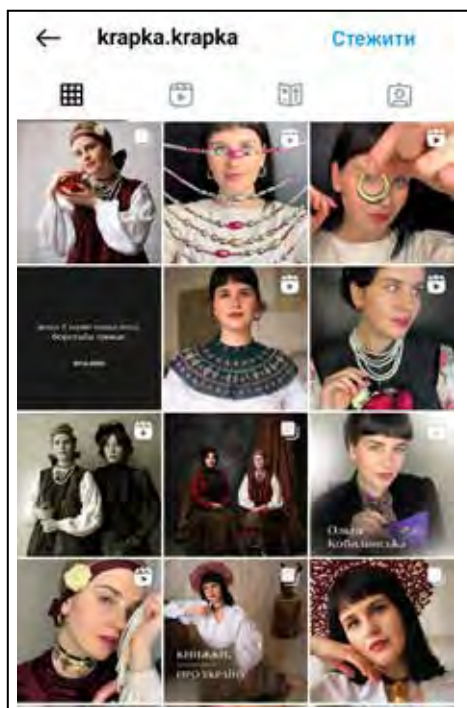
Світ відкриває Україну — українці ж продовжують відкривати самих себе. Кольори нашого прапора стали невід'ємною частинкою трендів в одязі сезонів 2022–2023. Блакитним і жовтим іноземні бренди показують свою реакцію на російсько-українську війну. Для українців одяг виконує ще одну функцію — це спосіб дослідити минуле й самоідентифікуватися.

Шукаючи власне «я», ми повертаємося до нашого коріння, культури й історії. Пізнавати це можна по-різному, але зараз людям важливо «унаочнити» своє минуле, саме побачити, якими були їхні предки і як вони ідентифікували себе зовнішньо. Вбрання та прикраси слугують своєрідним доказом української самобутності; артефактами, красу яких важливо пізнати та продовжувати нею ділитися.

За кордоном українське стало трендом, бо це зараз актуально й нікого не може залишити байдужим. Провідні бренди одягу надихаються національною символікою й вишиваними узорами для своїх колекцій. Наприклад, минулого року дім моди Gucci випустив тематичні сукні з українськими мотивами, а швейцарський бренд Verements вивів на перший план своєї колекції куртку в блакитно-жовтих тонах із тризубом на грудях. Для самих українців це також тренд, оскільки через певні культурні елементи — народні прикраси, вишиванку, тематичні аксесуари — ми сьогодні активно виражаємо й говоримо світові про себе.

Від тернів до зірок

Отже, в українському одязі простежуються дві тенденції: 1) створення образів із блакитно-жовтою палітрою чи застосуванням національної атрибутики; 2) звернення до основ народного строю, осмислення чи стилізація його елементів. Перший напрям усе ще залишається популярним, адже в людей загалом виникла потреба носити те, що би маркувало їхню належність до України. Наприклад, Олена Зеленська для зустрічі з Джо та Джил

Вишиванка знову в моді

Знаково, що Ushyvanka, акаунт на платформі Tik-Tok, опублікував перший допис у день вишиванки. Це співвідноситься з тематикою сторінки. Адже авторка ідеї, Яна Матвеева, публікує образи, де основою стає вишиванка або речі, стилізовані під неї: сукні або в'язані светри з рослинним чи геометричним принтом, схожим на вишивку.

Новий формат сторінки — відеофантазії на тему стилю відомих зірок. Наприклад, авторка добирає одяг, що схожий на повсякденний або сценічний образ когось із виконавців (якщо це сучасні Lana Del Rey, Harry Styles) чи зірок минулих епох (Queen, The Beatles), чи середовища, з яким можуть асоціюватися ті чи ті гурти, співаки/співачки (Arctic Monkeys, Olivia Rodrigo). Однак основою її нових луків залишається традиційна вишиванка.

Для молоді, котра активно стежить за своїми кумирами в соцмережах, такі добірки з одягом дуже актуальні. Адже ці люди ще шукають власний стиль і готові експериментувати; а тік-ток-відео від Ushyvanka демонструють, як оригінально можна поєднати сучасне, модне з традиційним.

Прикраси — це не тільки про корали

Сьогодні актуалізуються також народні прикраси — здебільшого в автентичному вигляді. Популяризуванням цієї тенденції займається Віталія Олійник, майстриня силянок (шийних прикрас у вигляді вузької стрічки з бісеру). На своїй сторінці @norna.etno в Instagram вона знайомить аудиторію з прикрасами, які наші предки носили в побуті чи на свята. Авторка показує, що можна використати в повсякденних образах. Наприклад, ягнусок (дукач із серцем, нагрудна металева прикраса) додає колоритного акценту до нарядного вбрання. Або навпаки, завдяки золотистим гудзикам на звичній

Байденами вибрала блідо-жовтий костюм та доповнила образ блакитними туфлями.

Цікавим стало переосмислення народного символу, терену, у весняній колекції аксесуарів від бренду «Цвіте терен». Прикрасу — порцелянову підвісу у вигляді гілки — презентували з військовим-ветераном із позивним «Терен». У цьому контексті значення рослини, втіленої в аксесуарі, отримало нову інтерпретацію. Замість однозначного «складнощі, перешкоди» це можна відчитати буквально як «від тернів до зірок». Терен стає втіленням часу, нелегкого періоду, що зараз проживає кожен українець: і хоч наш шлях буде складним, але попереду чекатиме перемога.

З другого боку, пересічні українці цікавляться народним вбранням. Наприклад, як актуалізувати чи стилізувати елементи народного строю у своїх повсякденних образах. Тут можна простежити кілька тенденцій.

шкіряній куртці в зовнішньому образі вирізняються саме зґарди (гуцульська шийна прикраса, котра зовні нагадує разок із хрестиками).

Завдяки різноманіттю прикрас, про які дізнаємося, у нас формується уявлення про автентичні аксесуари. Тобто аудиторія, пізнаючи через ці речі минуле, нарешті відходить від кітчевого образу українок у віночках і червоному намисті, адже найчастіше йшлося про штучні круглі коралі.

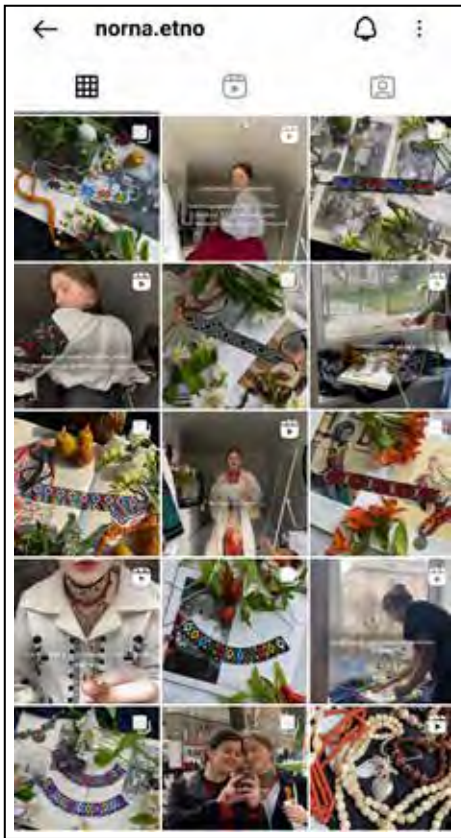
Завдяки тому, що українці хочуть дізнатися про речі, які носили їхні предки, сьогодні актуалізуються так звані етноблоги, де популярно розповідають про народний стрій.

Ми розуміємо, що були різні прикраси, і вони означали та виконували відповідно різні функції: це власне оздоблення, вказівка на статус, походження тощо.

Відхід від стереотипів

Завдяки тому, що українці хочуть дізнатися про речі, які носили їхні предки, сьогодні актуалізуються так звані етноблоги, де популярно розповідають про народний стрій. Наприклад, Софія Безверха на своїй сторінці @kгарка. kгарка в Instagram показує образи, натхненні народною традицією, або ж сам народний костюм у побуті. Так вона відтворює образи українок зі старих фото: тобто вдягає вишиванку й шарафан (вбрання, що нагадує сукню без рукавів, а назва походить від кольору «шарий» – «сірий»); показує, які є свитки (довгополий верхній одяг) і відповідно носить їх у побуті сама. Усе це Софія доповнює цікавими фактами й історією про ті чи

ті речі. Її головна мета: популяризувати українське народне вбрання, показати його красу. Адже в одному зі своїх дописів блогерка звернула увагу на кітчевість сценічного костюму: «короткі спіднички з величезними аплікаціями-квітами, вінки з кислотними стрічками й шаровари із блискучого атласу». Своім прикладом — перевтіленнями в образи українок того часу — Софія розвінчує міф про «нецікавий» народний костюм: «Справжній вигляд наших прапра- не тиражувався. Він не був на ТБ і масових заходах, на шкільних святах і в підручниках, тому що “не такий яскравий”, “не такий святковий”, “незручний”, “бабський».

Окрім традиційного вбрання, @kparka. kparka публікує свої варіації образів інте-

лігенції XVIII – початку XX століть. Тут вона використовує білу сорочку й довгу спідницю, а головною деталлю стають, наприклад, оксамитовий капелюшок із вуаллю і тонкі рукавички. Поєднуючи на одній сторінці дописи про сільську й міську культури, Софія ще «наочно» демонструє, що ці дві тенденції були нероздільними. Адже раніше ми знали тільки про стереотипний «романтичний селянський стиль», але тепер бачимо, якими багатограними й по-своєму прекрасними були наші предки.

Зберігати й/чи носити

Про елементи народного строю, те, як і з чим їх поєднувати в повсякденні, розкажує також етноблогерка Анастасія Свідерська. На своїх сторінках @sviderskaaaa на Instagram- та Tik-Tok-платформах ділиться власним життям: чим займається і що носить у побуті. Наприклад, Анастасія показує свої повсякденні сучасні образи, котрі добирає до різних народних прикрас, найчастіше бісерних. Або ділиться, як гармонічно можна поєднати елементи традиційного строю з модними луками. Йдеться не лише про вже звичну вишиванку, адже Свідерська вводить до своїх образів «кишеньку» (або «ладунку», це невеличка сумка, аналог популярної «бананки»), хустку, горсик (декорована безрукавка).

Також блогерка займається ткацтвом. Наприклад, нещодавно вона показала пояс, який зробила сама за зразком палтавського з колекції «Відкрита скриня». Цим авторка висловлює свою позицію щодо автентичних речей. Краще зробити копію або перевишити узір із поясів чи вишиванок, котрі вже не можна носити, адже є ризик пошкодити чи знищити їх. Свідерська порушує тему так званого «апсайклінгу» («Upcycling»), що означає «вторинне використання». Тобто ми даємо друге життя речам, котрі творчо обробляємо й перетворюємо на предмети мистецтва чи побуту.

Минулого року, наприклад, один із брендів використав гуцульський килим

для того, щоби виготовити купальник. Тобто вони не перенесли орнамент для свого продукту, а порізали автентичну річ. «Це вияв зверхності та нерозуміння, навіть якщо килим витканий не вручну, це не скасовує того, що його вже більше не роблять. Килим зруйнований, хоч він міг бути в колекції», — прокоментувала Анастасія Свідерська в одному з інтерв'ю для Суспільного.

Тобто, окрім того, що ми відкриваємо для себе тенденції, ми стикаємося і з викликами, рішення котрих кожен знаходить по-різному. Наприклад, дизайнерка Оксана Караванська в межах проєкту «Вишиванка-Couture Третього тисячоліття» рятує знищені чи пошкоджені узорі, зокрема на вишитих сорочках. Більшість етнографів вважає: місце таких вишиванок виключно в музеї. Караванська ж дотримується думки, що будь-який одяг створений для того, аби його носити. При цьому вона всіма доступними їй методами реставрує узорі: перешиває або акуратно вирізає і переносить на інше полотно чи одяг.

Вшити традицію та історію

Раніше з'явилися проєкти, які показують і розповідають про народний стрій різних регіонів України: «Спадок», «Витоки», документальний фільм «Весільний спадок». Сьогодні зацікавлення до них знову зростає.

Проєкти мають на меті не тільки ознайомити з естетикою народного строю (повсякденного чи святкового), а і стати провідниками до розуміння історії обрядів та звичаїв. Їхня кураторка, Марія Квітка, стала також художницею з костюмів для фільму «Памфір», який нещодавно вийшов на екрани. Не останню роль у ньому відіграє образний вимір «карнавального» вбрання для українського драматичного свята Маланки. Попередньо в Києві та у Львові влаштували виставки одягу й реквізиту з кінострічки. Через ці костюми творці показують свою інтерпретацію

народних звичаїв селища на Буковині. І саме через одяг пересічні глядачі й відвідувачі могли відчутти свою причетність не лише до традиції певного регіону, а зрозуміти, що це частинка спільної культури всієї України.

Отже, світовий і національний тренд на українське — це не тільки блакитно-жовті барви. Йдеться про переосмислення і втілення символіки через принти або аксесуари; актуалізацію народних прикрас (силянки, з'гарди, дукача) та елементів традиційного строю (вишиванки, свитки, поясу, хустки). Разом із новими відкриттями ми стикаємося з новими явищами: наприклад, питання збереження чи використання автентичних речей у повсякденному образі. У будь-якому випадку народне надбання — одяг та прикраси — стали способом доторкнутися до минулого, бути причетними до традицій наших предків. І все це важливо продовжувати нести крізь покоління далі. Виразити свою ідентичність через одяг — це лише початок, бо ми ще стільки всього маємо відкрити як для себе самих, так і цілому світові.

КУЛЬТРЕВЮ

У хаосі родинної історії

Олег Коцарев, м. Буча (Київська область)

Фото: з архіву автора

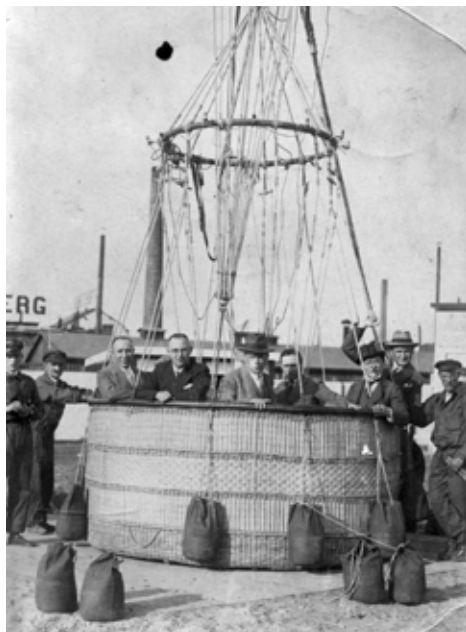
Заганяти цвяхи під нігті... Ні, це не початок оповіді про тортурі. Так моя тітка називає мої розпитування про нашу родинну історію — «Олег знову заганяє мені цвяхи під нігті».

Родинна історія цікавила мене, скільки себе пам'ятаю. І це при тому, що якимось особливо глибокого зв'язку чи міцного єднання з предками я ніколи не відчував, не бачив себе продовжувачем їхньої справи, чи то сповненим гордоців спадкоємцем їхніх досягнень, чи наступником, обси-панним попелом (ні, я просто рано почав сивіти, такий пігмент) у покаянні за їхні переступи. Можливо, просто перші сюжети, які я почув, виявилися досить ефектними та колоритними, змогли зацікавити. Наприклад, про предка-поляка, якого посадили на палю українці, та предка-українця, якого посадили на палю поляки у XVII столітті, а потім їхні нащадки породичалися. Або про те, як кожна нова армія, що заходила в 1918–1920 роках до Києва (де тоді жила маленька бабуся з батьками), намагалась експропріювати

піаніно, але його щоразу якимось дивом вдавалося повернути. Чи про діда, який посперечався, що зможе добре намалювати десять рублів, і ледь не потрапив за це до тюрми, а потім, поранений і забутий поміж мертвих вояків на полі Сталінградської битви, зумів свистом відігнати від себе вовків. Чи про прабабину замовляння і знахарювання... Ці пригоди, з урахуванням специфічного почуття гумору оповідачів і оповідачок, витворювали образ химерної, жаско-веселої Країни Минулого, яка надила та надихала на пошуки й допити — ясна річ, із цвяхами.

Певно, у цих розповідях було б значно менше шарму, якби не ще одна риса — можна назвати її по-різному: фрагментованістю, напівзабутістю, напіввитісненістю, редактованістю. Історії моїх бабусь-дідусів просто розсипалися дорогою. Вони уривалися на кульмінаціях, губили чи перелицьовували персонажів. А спроби розпитати про той чи той випадок вдруге ставали справжніми деконструкціями: та сама історія могла вже відбуватися в інший час, в іншій географії, з іншими людьми чи взагалі —
— Я ніколи тобі такого не розповідала, що ти придумав?!

Цікава й сама історія, і згадування, і забування. Ми часто спокушаємося списати всі прогалини на десятиліття радянської влади, на її політику затирання «незручних» сюжетів, зокрема приватних, родинних. І справді, у розмовах із родичами на певні теми я неодноразово відчував спалахи давнього страху, автоматичні сигнали «небезпека» (образ розпитувань-торгуг тут не випадковий). Або просто зауважував очевидні невідповідності в розповідях, завдяки яким, однак, зростала «радянська лояльність». Але зводити все винятково до наслідків радянського режиму щонайменш наївно. Є ж бо елементарне небажання фіксувати в пам'яті болісні моменти, буває плутанина і зміна ідентичності, світоглядних, політичних чи культурних орієнтацій, просто потяг допасувати пережите до бажаного, буває, зрештою, погана пам'ять чи специфічні особисті інтереси...

Мій прадід на повітряній кулі в США

Про те, що мій прадід під час німецької окупації був колаборантом, обербургмістром мого рідного міста, Харкова, я дізнався ще в дитинстві, але вже тоді, коли в загальних рисах орієнтувався у світовій та українській історії. Спочатку я просто не повірив почутому — не через те, що «ми не могли мати стосунок до нацистів», а через те, що моя доволі відсторонена від суспільного мейнстріму родина асоціювалася мені з чим хочете, лише не з перипетіями Великої Історії.

Потім почалися розпитування із «цвяхами під нігтями», а з часом і пошуки історичних досліджень та джерел. Автоматичний, перший неминучий жах і переляк від усвідомлення більшої чи меншої причетності предка до кривавих злочинів років нацистської окупації перетворився на суто детективне бажання дізнатися про все це більше. Та запитань утворилося більше, ніж відповідей. Чому саме він опинився на цій посаді та як на ній почувався? Ким там був мій прадід — суто технічним безініціативним провідником німецької політики та виконавцем їхніх наказів? Чи виконавцем

активним? Або просто шукав шляхів виживання у воєнних умовах? Корупціонер, який заплутався у зв'язках та інтересах? Таємний рятівник арештованих? Агент чи то більшовиків, чи націоналістів? Відомо, що обербургмістра заарештували самі німці. Але з якими мотивами? Чи справді вони розстріляли його, як вважають нечисленні історики, хоч трохи зацікавлені постаттю пана обербургмістра? Чи могли вивезти десь на Захід, як натякає романтична родинна легенда?

Ні, усе це навіть не збиралося складатися в один цілісний, логічний, прозорий наратив. Якщо в темному морі забуття і з'являлися спалахи нових фактів, то, як правило, це були дрібниці, що або нічого не пояснювали, або ще більше все заплутували. Аж ось за якийсь час після смерті бабусі (дочки того самого прадіда) мені пощастило знайти її щоденника. Я тріумфував. Записи припадали власне на роки Другої

Мій прадід на кораблі

світової, а ще на 1930-ті. Ці кілька зошитів і окремих аркушів мали стати ключовим джерелом. Але... Занурившись у читання, уже за лічені хвилини я з подивом переконався, що моя бабуся охоче зіврялася щоденнику про свої та чужі симпатії та флірти («інвалід кокетства» — називала вона себе в цих нотатках), еротичні переживання і ревності, сварки та примирення з подругами і друзями, ніж про біографію своїх рідних чи про життя міста у Великі Історичні Часи. Інакше кажучи, вона писала не для мене, а для себе, як це й робиться зазвичай зі щоденниками. Я таки вчитав там декотрі цікавинки, але суттєво це не змінило нічого. Фрагменти лишилися фрагментами. Щось подібне сталось і пізніше, коли я прочитав слідчу енкаведешну справу іншої людини — двоюрідного діда, якого радянська розвідка скерувала в 1945 році до одного з партизанських антинацистських загонів Чехії, де він потрапив у полон, а вже після визволення Чехії — до радянських таборів. Знов окремі цікаві факти, які все лише ускладнюють...

Може, десь тоді я і вирішив перетворити все це на літературу. Але не «компенсувати» плутанину й забуття, не «добудувати» розсіпані сюжети, а зовсім навпаки. Ще більше перекрутити і зруйнувати справжні та вигадані родинні історії, легенди, довести фрагментарність, уламковість до аб-

сурдного екстазу. Створити текст, який буде символом забування, мозаїки, деконструкцією стандартних ходів приватних історій та до певної міри пародіюватиме деякі національні міфологеми. Так з'явився мій «клаптковий» роман «Люди в гніздах»...

...Нинішнє повномасштабне російське вторгнення, поміж іншим, активізувало й інтерес до історії. У Бучі, звідки мені пощастило вчасно виїхати й куди я приїхав уже після звільнення, тепер, через понад рік, здається, дедалі більше обговорюють події зими-весни 2022 року, пережите людьми, властиво, найновішу приватну й родинну історію. Я уважно читаю і слухаю такі обговорення. Помічаю, у скількох різних версіях і трактуваннях «відбиваються», здавалося б, найпростіші факти. І з'являється впевненість, що й без цензури, тоталітарного тиску й тоталітарного страху невдовзі події кількох тижнів на території одного не найбільшого міста в живій, приватній, «малій» історії частково, пунктирно проваляться в непам'ять, а частково набудуть вигляду химерної мозаїки. Мабуть, немає іншого виходу, ніж цінувати цю мозаїку. Хай вона й розгубить факти, імена, цифри й дати, зате образно й колоритно збереже дух часу.

Євгеній Стасіневич: «Наші літературні 20-ті — це також Прага, Варшава й Подєбради»

Спількувалася **Наталія Колегіна**

Фото: **Олена Ведмідь**

Яку роль виконує літкритик у сучасному літературному процесі? Кого з українських класиків маємо повернути в сучасний дискурс? Які тексти світової літератури допоможуть українцям осмислити досвід цієї війни? З'ясуємо в розмові з літературним критиком, літературознавцем, куратором і лектором Євгенієм Стасіневичем.

Упродовж десяти років ви займаєтеся літературною критикою. Яку роль виконує літкритик у сучасному літературному процесі, або й ширше — у культурі?

Літкритика присутня в нас точково й пунктирно. Те, що є, швидко дрейфує в оглядовість. Нам не вистачає критичного аналізу. Якщо говорити ширше про культуру, розуміємо, що критика є однією з практик чогось такого, як більша критична ініціатива. Вона може бути в мистецькій критиці або в такій, що пов'язана з історією ідей. Критична ініціатива має

запроваджувати сумніви та шукати — не тільки підважувати, а й дещо пропонувати натомість. Принаймні на рівні демонстрації складності процесів. Бо критичність не зводиться до прагматичної продуктивності: «це — ні, а оце ок, так і слід робити». Є хороша давня фраза про те, що критики не знають, як треба, — вони знають, як не треба. Маємо підважувати те, що здається очевидністю, адже за нею часто ховається проблемність. Критика як західний винахід, що йому вже років 200, має бути на сторожі самозаколювання, зокрема й у літературі.

Через те думаю, що інтелектуали та критики — це в ідеалі окремі іпостасі. Перші дістали свою назву, коли французьке праве середовище означило таких, як Еміль Золя, під час процесу Дрейфуса. Слово «інтелектуал» з'являється не як комплімент, а як образлива наліпка, це важить; і саме французька культура згадується передовсім, коли думаємо про інтелектуальність. Критична ініціатива з'явилася раніше, на сто років точно, десь від Гегеля. Я розводжу ці ролі таким чином: інтелектуали думають про суспільне благо і в присутності цієї мети; далі важать параметри цього блага, як вони собі це уявляють, — тому є політично праві чи ж ліві інтелектуали. Критик не думає і не має (хоч може) думати про суспільне благо, це не його *modus operandi*. Він/

вона аналізує текст, течію чи явище, маючи вихідною точкою питання штибу «що тут виказує себе й що тут спрацьовує чи ні? І чому воно так?». Бо ж зазвичай мова дає збої як дуже неідеальний інструмент, це стосується і стилів, і жанрів, й образів. З'являються автоматизації і традиції висловлювання, а з ними — інертність думання і письма. Риторичних модусів. Хтось пов'язує це лише з традицією деконструкції, насправді ж це початково закладено в критичну ініціативу і критику як її практику.

Маємо тепер радше не критичні голоси, а окремі критичні висловлювання. Не завжди ті, хто називає себе критиками або кого називають так, пишуть критику. У певний момент якась людина може згенерувати критичне висловлювання чи й цілий текст. Проте частіше бачимо оглядовість, яка не є поганою, якщо тільки не маскується під критику. Огляди є серфом, базовою навігацією текстом: про що він, хто написав, що кидається в очі: саме «кидається», без великих зусиль розпізнавання з боку рецензента. З іншого боку, я часто веду із собою розмови про те, що критика може жити не лише в рецензіях, але також у лекціях, публічних висловлюваннях, принагідному аналізі — і навіть як критична установка в практиці кураторства. З такою інтенцією я працював над виставками «Леся Українка: 150 імен» (2021) та «Світ Сквороди» (2022).

Іноді критику важко розпізнати, потрібна пильність і з іншої боку. Щоби бути добрим реципієнтом для критики, слід бути включеним. Критика не продукується й не споживається напівавтоматично чи у пів сили. Це радше територія запитань і вглядання, а не твердих відповідей. Вона також мала би бути критична щодо самої себе, власних засновків та інструментів. Можливо, її небагато саме тому, що справді-критика — це складно. Це буквально — значні розумові напруження.

У класифікаторі професій України не існує такої як літературний кри-

тик, є літературознавець. Однак це — різні галузі осмислення літератури. Чи потрібна літкритику академічна літературознавча освіта? Якщо в університетах не навчають на літературного критика, то як ним стати? Добре, що нема такої професії. Критична ініціатива не має жорстко інституалізуватися. Хоч часто до цього зрештою доходить. Коли це стається, вона втрачає свою підставову асистемність існування, свою, якщо хочете, андердоговість, сходиться із позиції неприналежності до груп та установ. Навряд чи можна вважати літкритиком людину, яка напряму співпрацює з видавництвами, бо це щось інше — напівприхована реклама, агенти впливу або щось іще, над чим можна подумати. Якби була така зафіксована професія, то хтось мусив би платити, — і важко уявити, що це була б держава. Тоді залишаються зацікавлені видавництва чи медіа, що часто думають про легкість подачі та смаки публіки. А це все не те. Хоч можна пофантазувати про державну установу, яка займається критичною діяльністю. ДКУ — державна критична установа. До речі, про це можна написати незлий роман!

Так само нормально, що нема освіти критика. Можливо, потрібна магістратура з літкритики після філології, однак займатися нею всі 6 років — це не вигнучковування, якого потребує критик, а радше ригідність, створення патернів того, як треба і як не треба. Так літкритика зі своїми початковими амбіціями плідної перманентної підозри й недовіри до очевидного швидко задихнеться.

Щоб стати літкритиком, треба захотіти приректи себе на трудне життя людини, яка не належить повною мірою чомусь одному. За 10 років роботи на цьому полі в мене ніколи не було ядрової роботи. Навіть коли я працював упродовж року з гаком в онлайн-виданні «Інсайдер» штатним літкритиком, це не була моя єдина робота. Хоч там непогано платили, жити з цього не виходило. Це — виклики персонального характеру. Треба захотіти

собі додатково ускладнити життя, зайняти певну хистку позицію, яку, до всього, ще й важко пояснювати. Навіть літературознавство можна швидше пояснити непричетним до цього людям, скажімо, старшим родичам: літературознавець — значить, знавець літератури, хтось між науковцем і викладачем. Коли ж кажеш, що ти критик, це тільки початок відповіді. Потім треба роз'яснювати. Критик — отже, критикуєш: тут бачимо семантичну проблему. Бо критик не критикує в побутовому сенсі, не виказує своє негативне чи осудливе ставлення. Натомість уважно аналізує з різних сторін, не обмежується описовістю — і не уникає суб'єктивності, але мусить її контролювати й бути уважним до себе як продуцента зваженого критичного висловлювання.

Критика — це постійне перебування в чітко неозначеному полі, до якого я дійшов шляхом розрізнення, відслонювання того, ким я не є. Журналістика? Ні, бо це робота з фактами. Літературознавець? Хіба почасти, бо він об'єднує історію та часто абстрактну теорію літератури. А мені хотілося працювати із сьогоднішніми текстами, залучаючи конкретний теоретичний інструментарій та суміжні гуманітарні напрацювання, але за межами кафедри чи університету. Чи я інтелектуал? Це може бути додаткова опція до багато чого: людина із символічним капіталом, яка розмірковує на безліч тем і має публічну видимість. Та це розмиває тверді компетенції. І ось — після такого перебору іпостасей — є критик. Той вид діяльності, який не чекає на вас із розписаними робочими інструкціями, у готовому операційному вигляді. Його шукають і конструюють.

Українські видавці активно перевидають класику — з'явилися нові серії «Неканонічний канон» у видавництві «Віхола», у «Рідній мові» — «Відомі та незвідані», «Качай класиків» від Yakaboo Publishing тощо. Чим відрізнятиметься сучасна рефлексія

на класику в літкритика, літературознавця та історика літератури?

Історія літератури у своїх твердіших провах — це робота з фактажем про історію виникнення книжки, текстологію, добу. Приклад фахівця у сфері — Ярина Цимбал. Зрідка бачимо в неї інтерпретації чи інтерпретаційні моделі, здебільшого це робота з фактажем, вишукування деталей біографії, забутих публікацій, фотографій. Усе те, на що можна спиратися в інтерпретації, така собі база для літературознавства як науки. Теоретик літератури мав би більше уваги приділяти саме теоретичним моделям різних одиниць тексту, від жанру до тропів. Важить не так, у який сезон, де написаний текст і хто на нього міг вплинути, а те, що ми можемо зверху накинати на нього як теоретико-інтерпретаційну сітку, що б таке запропонувати, щоби максимально переконливо пояснити, чому цей текст написаний саме так, чому це роман, а не повість, чому тут відкритий фінал, чому присутні стилістичні зсуви тощо.

Бажання знайти чисті типи може не спрацювати, бо зазвичай фахівці займаються потрошку всім. У рецензії можна натрапити на історичний контекст, у критичному аналізі можуть бути сліди тої чи іншої інтерпретаційної моделі — деконструкція, феміністичний, неомарксистський або постколоніальний підходи. Останнім зараз уже зловживають, це слово стало майже паразитичним.

Критик не робитиме ставку на те чи інше. У його тексті не має домінувати історичний контекст чи апробовані інтерпретаційні моделі. Вони допустимі, але за ними має проступати щось іще. Це ж не вправа з літературознавства на третьому курсі, де можна ставити поряд різні тексти, підводячи під це найширший спільний знаменник. Коли критик працює з готовими моделями, то це автоматично містить ту візію літератури, начебто вона завжди створюється за якимись лекалами. Натомість критику краще виходити з того, що ми не знаємо, що це перед

нами. Анотації лиш збивають. Сам автор/авторка могли не розуміти, що врешті створюють, — вони, звісно, зрозуміли це на сюжетному рівні, а от чому обрали саме такий жанр, чому розставили героїв отак, чому інтенція збивається? Відповіді й підказки шукатиме критик. Продуктивніше пізнавати текст без схем у руках, без лінійок. Але з бекграундом. Начитаний критик знає, що існує умовних 10 інтерпретаційних моделей, але жодна з них конкретно тут може повністю не спрацювати. Готовність зустрітися з невідомим і співпрацювати з ним, пізнавати та концептуалізувати *in progress* — це загалом і є критика. І так можна перепрочитувати навіть класику.

Кого з українських класиків та які тексти нам варто переосмислити, повернути в сучасний дискурс?

Кого публікувати, вирішують видавці й видавчині або куратори й кураторки серій. Та хочеться повертати тих, кого ще нема чи кого недостатньо. Але ж поки триває стан «нема», то багатьом і незрозуміло, хто має бути. Відбувається повторювання. Скажімо, Підмогильного й Багряного вже достатньо. Ми непогано повидавали й базово проартикулювали 20-ті роки — (пере)відкрили Петрова-Домонтовича, Йогансона, Семенка, інших. Але ще недостатньо оприямлена література еміграції — після Першої світової, національно-визвольних змагань, Другої світової. Еміграційну літературу рідко ставлять поруч із літературою континентальної України. Коли думаємо про поезію 1920-х, згадуємо київських неокласиків на чолі з Рильським і Зеровим, Тичину, Харків із футуристами. Однак літературні 20-ті — це також Прага, Варшава, Подебради, а на початку 20-х — табори на польській території, де перебували наші інтерновані вояки, ті ж таки Маланюк і Юрій Дараган. Цю викривленість можна пояснити, але чи можна з нею примиритися? За межами України відбувалися страшенно цікаві й різноманітні процеси. Було там коло вісниківців,

«покусаних» Донцовим, — Євген Маланюк, Юрій Липа, Олена Теліга, Леонід Мосендз, були й інші — поети Юрій Клен, Оксана Лятуринська, Олекса Стефанович, плюс прозаїки, як-от Катря Гриневичева, авторка історичної прози.

Уже після Другої світової заходить нова генерація — Шевельова та Косача. Дещо з Юрія Косача вже перевидавалось у нас, та ще далеко не все. Скажімо, «Еней і життя інших» потребує додаткової актуалізації нині — свого часу він збував людей із різних кінців ідеологічного і світоглядного спектрів; категорично не сподобався націоналістичним колам, бо ж там про «кризу людини визвольного руху». Вчорашні титанів, які не можуть змінитися, коли змінюється життя. Цей текст варто перепрочитувати, знаючи й пам'ятаючи про інтелектуальну химерність Косача: як він кидався з крайності в крайність, друкувався то у «Віснику» Донцова, а то ставав радянофілом. З цього треба робити міцне кіно або писати динамічну біографію племінника Лариси Петрівни. У тих текстах є доречна критика тогочасного націоналістичного середовища: що в ньому відбувається наприкінці й після Другої світової, як вони заходять у глухі кути, як

попередні відповіді з 30-х років уже не спрацьовують. Про це також писав Юрій Шевельов, є легендарний есей «Донцов ховає Донцова».

Зріс попит на лекції про літературу й культуру. Ви часто читаете лекції про українську літературу в Культурному Проекті, Litosvit-i, на інших платформах. Чому людям це цікаво? Певно, «трюк» дуже простий — це підвищує самооцінку відвідувачів. Така собі сатисфакція. Ти купуєш одяг чи щось матеріальне, а робиш культурну інвестицію в себе. Учасники курсу — це люди, які можуть дозволити собі купити культурний продукт, хочуть його купувати та бути долученими через нього до культури. Прослухати, пропрацювати цей курс — уже інше питання. Велика війна підігріла попит на українську культуру. Він зріс і після 2014 року, я розпочинав з лекціями дещо раніше, тож маю з чим порівнювати. Тепер це ще більший попит: війна спрацювала як каталізатор потреби розуміти. Людей цікавить саме українське, невідоме чи маловідоме, або відоме, проте подане по-іншому. Це стосується і історії, і мистецтва. Тепер ведеться боротьба також

і за символічний простір, не тільки за територію, суверенітет чи існування. За свої ідентичності, мову, власну візію (чи візії) історії, культурну суб'єктність. Бо ж вторгнення пояснюється зі сторони ворога ще й тим, що принципової різниці між нами нема. Ось чому так багато розмов про власну культуру — тобто про те, що нас розокремлює. І ми знаємо, що є щось таке як українська культура, але яка вона, у чому її специфіка, чим вона особна, — це часто виглядає туманним. І люди йдуть на лекції.

У книжці «Повітряна війна та література» письменника та літкритика Вінфріда Георга Зебальда, яка нещодавно вийшла у видавництві IST Publishing, автор зауважує, що в колективній пам'яті німців утворилася порожнеча після пережитого досвіду руйнувань: бомбардування німецьких міст під час Другої світової, загибель багатьох цивільних. Якби ми склали полицю з важливими книжками-застереженнями для нас, — аби сповна осмислити пережитий досвід війни, то які книжки туди увійшли б?

Зебальд говорить про те, що союзники, які опинилися на правильному боці історії і виграли Другу світову, теж робили речі, які не виміряти ні гуманістичною лінійкою, ані шкалою доцільності. Бомбардували міста, які не мали промислового потенціалу, — то була ресентиментна розплата, мовляв, ви, німці, робили, що хотіли, а тепер ми робимо аналогічно. І може, саме алогічність тих подій вплинула на витіснення їх із пам'яті. Зебальд підійшов до цього осмислення аж у 1990-х. У певний момент нам знадобляться подібні голоси, щоб побачити, де наші чорні сторінки. Колаборація, зради. Це станеться, коли будемо готові про це написати та прочитати. Хоч готовність може приходити й опісля.

Щодо конкретних книжок... Нобеліатка Ельфріде Єлінек, відома за «Піаністкою», написала книгу «Діти мертвих» — про

покоління тих, хто починав Другу світову й загинув. Це складно збудований текст, який доречно перекласти. «Рідна душа» Давида Діюпа. Вийшло «Світло війни» Майкла Ондатже — про підлітків, неочевидно і доглибно сформованих війною. Regeneration Trilogy Пет Баркер. Проза Імре Кертеса. Драми Гарольда Пінтера. Польські післявоєнні тексти.

Гострим є і буде питання про ідентичність, і це значна наша небезпека зараз, оскільки побутує хибне уявлення про те, що українець — це носій української мови й українського коріння-крові, коли дід чи баба родом звідси. Але це — підхід середини 19 століття! Наша сила в тому, що українська нація склалася як політична, а не етнічна. Нам цим добряче попрацювало покоління дисидентів. Якщо ви по цей бік і мислите себе частиною українства, то байдуже, якої ви крові, віри й мови: ви українці, ви з нами. Щоби не потрапляти в пастки жорстких і простих ідентичностей, коли все зводиться до певного канонічного набору рис українця, треба читати історії про людей зі складними ідентичностями. Ось Чеслав Мілош — литовський поляк (чи ж польський литовець), який як великий поет відбувся в польській мові, став нобелівським лавреатом від Польщі, але вважав себе мешканцем давно неіснуючого Великого князівства Литовського, живучи і працюючи в США й не зводячи все до свого тільки польського (культурного) чи литовського (фактичного) походження. Ще й повернувся в пізні роки жити в Польщу. І його погляди на світ вирізняються і свіжістю, і гостротою. Вони куди менше піддаються ураженню стереотипами.

Маємо перекладати книжки, у яких мало однозначності. Багатозначність часто проковує травми, фрустрацію, проблеми, але й рефлексію. Нам знадобляться тексти, у яких різні ідентичності нашаровуються. Так, скажімо, роман «Дівчина, жінка, інакша» Бернардин Еварісто — хороший роман про жіночі досвіди. Хоч усі героїні темношкірі, вони дуже різні між

собою — походження і мова для них не є цементуючою спільною рамкою. Букер йому дали абсолютно заслужено. Що не скажеш про Егвуд і продовження «Оповіді служниці».

Нам треба дивитися не тільки на Захід, а й на Схід. Східні літератури переповідають різні досвіди політико-культурного колоніалізму й антиколоніального спротиву. Чому б не дивитися, як і заповідав Хвильовий, на азійський регіон і не принести звідти хороших книжок? Нас турбує Китай — перекладімо щось китайське, аби зрозуміти, що там у головах. І читати не тільки нобелівського лауреата Мо Яня, а й інших. Так само з арабським світом, «середньою» Азією, що присутня у нас як малодиференційований регіон між Китаєм і росією, а це ж велика частина світу. Навіть глобальний Південь тепер краще підсвічений, ніж той-таки Китай, Іран, Арабські Емірати, Ізраїль, В'єтнам, острівні країни. Можемо пізнати нові для нас літератури, а разом подивитися, як із подібними травмами поколонізованості чи постійної бездержавності працювали деінде — засобами та потенціями доброї художньої літератури.

У вас є книжка з інтерв'ю «Ціна питання» (2016), де зібрані 27 розмов з фігурами літпроцесу — з України і з-за кордону. Розкажіть, над чим працюєте зараз.

Скоро у видавництві Олександра Савчука вийде перевидання найкращого нашого еміграційного журналу «Арка», що виходив у Мюнхені в 1947–48 роках. Його редагували Шевельов і Петров-Домонтович, друкувалися там уже згадуваний Косач, Ігор Костецький, Олександр Смотрич, Тодось Осьмачка; були переклади Сартра, дискутували про екзистенціалізм і сюрреалізм. Яків Гніздовський писав про світове й українське мистецтво — і прекрасно оформлював сам журнал. Туди увійшли тепер хрестоматійні рецензії Шевельова, зокрема «Не для дітей» про «Доктора Серафікуса» Домонтовича. Це — 11 чисел, які

вийшли свого часу невеличким накладом. Я мав написати туди коротку передмову, а вийшла велика післямова, майже книжка: про те середовище, тогочасні ідеї, авторів і редакторів, еміграційні виклики, принципові полеміки.

Також у планах маю книжку літературно-критичних есеїв про тих, кого вважаємо класиками і які потребують новішого критичного погляду, — Куліша, Зерова, Українку, інших. Та вже понад пів року я весь в еміграції. Страшенно магнетичними видаються люди, які в тяжких побутових умовах вели запеклі концептуальні дискусії, робили сильні спроби побачити мапу проблемностей в українській культурі й літературі на такому рівні, як це не робили раніше. І навіть у 90-х, як на мене, ми вповні не дотягнулися до того рівня.

Еміграцію зазвичай закидаємо кудись у другорядну нішу «літератури українського зарубіжжя»: воно там лежить усе гамузом, нерубриковане, належно невід-рефлексоване, знаємо лише окремі імена — Самчук, Маланюк. Критична практика має витягати різні феномени з культурного підсвідомого, адже штучно згорнуті й недоговорені дискусії залишаються там і тиснуть зсередини. Наше еміграційне післявоєнне дає добру можливість по-інакшому підсвітити українську літературу — від 30-х до 60-х років, коли в підрадянській Україні значущі тексти з'являються спорадично і всупереч, натомість чи не все найцікавіше переїздить за кордон.

Зачароване коло

Ростислав Кузик, Львів

Фото: Валентин Кузан

Часом я пригадую собі одного чоловіка, який постійно боровся з дощами. Він був сусідом моєї баби, до якої я приїжджав на кілька літніх тижнів, поки був малим. Іноді він приходив, аби щось позичити, віддати позичене раніше або просто поговорити. І ледь не щоразу бідкався, що в нього протікає дах. Лиш залаたє нашвидкоруч покрівлю в одному місці, як при наступному дощі починає текти з іншого боку. Залаたє другу діру — десь з'являється третя. Залаたє третю — а латка на першій знову протікає. І так безперестанку. Той чоловік бідкався, але не вішав носа — мовляв, зате йому ніколи не буває нудно, бо завжди є що робити. А що він постійно не лише робив, а й переробляв, ходячи колами від однієї шпарини до іншої, — це його з якихось причин не турбувало.

Було це років зо двадцять тому — у ті часи, коли Україна вже більш-менш впевнено стояла на ногах. Принаймні так здавалося. Але проголошення незалежності в 1991 році ще не означало цілковитої сепарації від кровожерливої імперії. Бо територіальна цілісність та незалежність не означали цілісності та незалежності історичної і культурної. Усе починалося цілком добре: невдовзі після оголошення незалежності центральні площі та вулиці українських міст і сіл було звільнено від недолугих пам'ятників вождів імперії. Друга хвиля, хай і змусила на себе чекати, була куди потужнішою — війна, яку розв'язала росія проти України у 2014 році, дала українцям ще чіткіше зрозуміти, що ворог має різні форми. І ось невдовзі в Україні почалася декомунізація: вулиці перейменовувались, радянські пам'ятники падали ще рясніше, пам'ять про імперію помалу

почала стиратись. Після початку чергового етапу війни росії проти України, на той раз повномасштабної, наша боротьба за самих себе стала ще значнішою. Врешті ми почали не лише відвойовувати свої території, а і свою культуру та пам'ять. Слідом за лєнініми-сталініми почали падати всілякі пушкіни й інші трубадури імперії, яким раніше вдавалося втриматися на постаментах через те, що вони, як то казали, літератори та діячі культури, котрі нічим не завинили. Ми справді вірили в це протягом якогось часу.

Я дуже не люблю визначення «культурний фронт» — воно видається мені лицемерним. Зараз усі ми на єдиному фронті, який починається там, де наше військо громить росіян, а закінчується на західних кордонах України. Усі ми у свій спосіб підсилюємо той єдиний фронт. І те, що діємо ми у свій спосіб, зовсім не означає, що фронтів є кілька. Однак якщо комусь дуже подобається це визначення, то я погоджусь із тим, що так званий культурний фронт справді мав місце — до того часу, коли з'явилася лінія зіткнення, фронт у розумінні місця, де ведуться бойові дії. Адже протистояння в культурі існувало дуже давно. І от врешті ми почали відчутно відвойовувати свою пам'ять. Минуло понад тридцять років незалежності та дев'ять років війни. І це — як би не звучало — нормально. Бо надто вже утопічним видається сценарій, у якому ми пробули заручниками савецкава саюза майже сім десятиліть (а зважмо ще на досоюзні століття «опрацювання» нашої культури та ідентичности) і протягом п'яти-десяти років після його кончини струсили із себе мов пил усе те, що нам вбивали в голови.

Так, це довгий процес. Тим паче, зважаючи на умови, у яких ми перебували впродовж усіх років незалежності.

Після повномасштабного вторгнення Україна отримала велику увагу світу. Українська культура стала помітнішою. Світ ніби протер свої окуляри і врешті побачив, що в нас є культура, та ще і яка. Але що важливіше, самі українці ніби наново відкрили собі очі на свою ж культуру та історію. І перестали боятися скидати з постаментів не лише так званих політиків, а й так званих літераторів, які на ділі виявилися маяками, розставленими імперією. Не подумайте, я не вважаю, що українська культура в очах українців постала лише тепер. Наша ж увага до нашої культури та історії була й раніше, але не зважати на той сплеск уваги, який почався після лютого 2022 року, я просто не можу.

Нарешті ми зуміли в повен голос говорити про те, що наше. Про наших митців, яких привласнила росія — Гоголя, Малевича, Куїнджі, Екстер, Бурлюка та багатьох інших. Українська література твориться в часі війни, українська книга видається, українці читають свою класику й наново відкривають собі українських письменників та письменниць — цього разу позбавляючись потішної шароварності, яку на нас так довго навішували росіяни, дивлячись на «другосортних» українців виряченими баньками і плескаючи засмальцьованими лапами од сміху.

Ми перечитуємо канон літератури, вкотре перевидаємо класику — приміром, українські видавництва ніби наввипередки друкують «Тигроловів» (вже понад 5 книжок!), але хіба це єдиний твір, актуальний сьогодні? Можливо, як зазначав Євгеній Стасіневич, варто дати Багряному передихнути? Як би не було, ми з впевненістю відвоюємо свою літературу та своїх письменників і письменниць... Але при тому ходимо колами.

Чому ж ми, як той чоловік, який латає дах, робимо, але потім переробляємо те саме? Читаємо й перечитуємо — але звичай одне й те саме. Вдесяте видаємо

«Тигроловів», всоте робимо лекторії про «Розстріляне Відродження», втисячне розбираємо вірші Шевченка на парах з української літератури. Коло за колом. Принагідно додаю, що ні, мені не йдеться про те, що це погано — перевидавати Багряного, досліджувати «Розстріляне Відродження» чи вишукувати нове в поезії Тараса Шевченка (власне те, що після стількох років пошуків у його поезії надалі віднаходиться нове, свідчить лише на користь його геніальности та багатозначности його творів). Навпаки — я щоразу тішусь, коли натрапляю на нові видання класиків чи черговий лекторій. Але і причини для смутку маю.

Журюся я через те, що ми ходимо второваним шляхом, але залишаємо поза увагою стежки, які лежать поруч. Важкими зусиллями, потом, кров'ю і порохом — бруквально — ми повертаємо свою пам'ять. Але чому, повертаючи одне, ми надалі не тримаємо в пам'яті інше?

Глибоко студіюючи Григорія Сковороду, ми зоставляємо поза увагою цілий пласт пишної літератури українського бароко. Досліджуючи й широко читаючи тексти початку ХХ століття — наприклад, Винниченка, Франка чи Лесю Українку — випускаємо з поля зору «Молоду Музу». Захоплюючись українським футуризмом та авангардом, не помічаємо «Інтебмовсегій». Цитуючи з пам'яті вірші шістдесятників, не зазираємо до поезій поетів Нью-Йоркської групи або віршів представників так званого Витісненого Покоління. Говорячи про український постмодернізм та його експерименти й іронію, згадуємо про Бу-Ба-Бу, але не про Лу-Го-Сад. Формуючи черговий список сучасних книжок, які слід прочитати всім, знову вписуємо в нього «Записки українського самашедшого» Ліни Костенко, «Польові дослідження з українського сексу» Оксани Забужко чи «Московіаду» Юрія Андруховича, але щоразу не знаходимо місця для «Дому на горі» Валерія Шевчука, «Володарки Понтиди» Юрія Косача (небожа Лесі Українки, до речі), чи «У снігах» Ва-

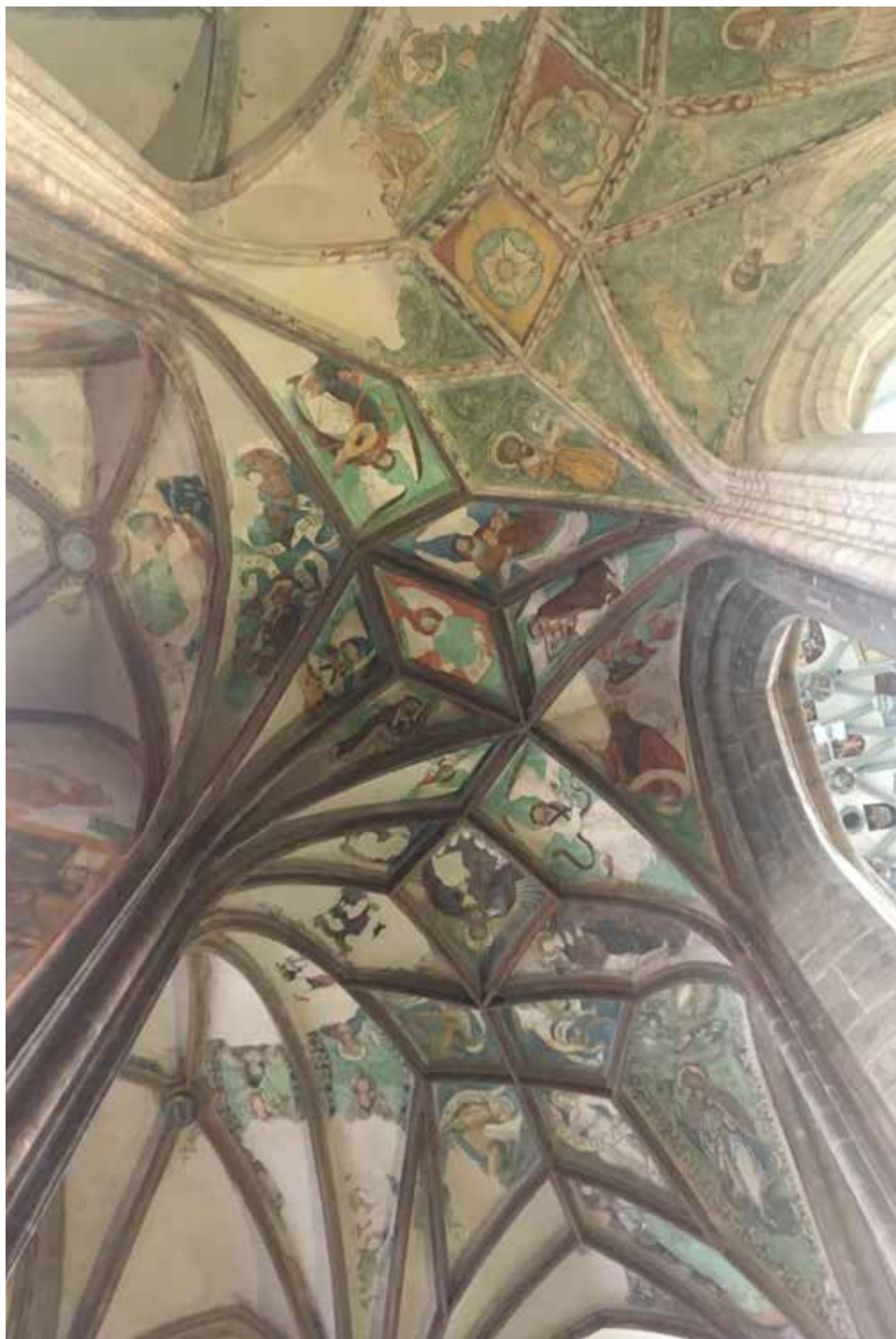
силя Портяка. І так далі, і так далі. Залатуючи одну шпарину в нашій покрівлі, ми не помічаємо іншої.

Усі згадані мною періоди, угруповання, імена й тексти не доводиться виривати із брудних лап росіян — вони не зуміли вчепитись у них так сильно. Вони лежать і чекають на свою заслужену увагу, на своє місце в пам'яті. Однак чим довше ми зволікаємо, тим певніше вони покриваються пилом забуття.

Українська література, як і українська культура загалом, зовсім не мала, не провінційна, не неповносправна і не недолуга, як нам протягом цілих століть вбивали в голову росіяни, тим часом цуплячи наші здобутки і приписуючи собі. Усі перелічені вище недозауважені широким загалом фрагменти історії нашої літератури зовсім не мають бути предметом вивчення в аудиторіях філологічних факультетів. Ця частина нашої літератури так само заслуговує на місце у книжкових переліках чільних видань чи тік-токач букблогерів. Не мусимо щоразу ходити колами й говорити про одні й ті ж імена чи з усіх сил триматися руками й зубами за, приміром, українофоба Булгакова і вкотре щось собі доводити. Наша література має все, аби повноправно вважатися літературою найвищого класу. Варто лише попрацювати над фокусом — розширити його, а не змістити.

Наостанок додаю, що повертати те, що російська так звана культура (яка без краденого в українців та інших народів якраз і є малою, провінційною, неповносправною та недолугою) у нас нацупила, треба обов'язково. І з цим ми цілком добре справляємось. Однак повертаючи вкрадене, не слід забувати про те, що в нас уже є. Адже інакше ми будемо, як той чоловік — ходити колами й латати одні й ті ж шпарини. Тільки в нашому випадку це дірки в культурі.

РЕЦЕНЗІЇ

Вечірка з вампірами

Марина Пономаренко. Книжка любові і люті. — Видавництво Старого Лева: Львів, 2023. — 88 с.

Це книжка, на яку справді варто звернути увагу в ці буремні часи. Новий і потужний голос української поезії, власний стиль, глибина, наскрізна іронічність. «Книжка любові і люті» — дебютна збірка віршів Марини Пономаренко.

Марина Пономаренко народилася на Київщині. Збірку присвятила своїй бабусі — Ніні Кітіленко. На презентації Марина згадувала, що бабусина манера оповіді на неї дуже вплинула. Розповідати так, наче просто й буденно, про найдраматичніші людські долі — здається, цей талант авторка отримала саме від неї. І образ мудрої літньої жінки не раз фігурує у віршах. Серед найвиразніших — бабуся, що працювала канатоходкою в цирку за «советів», навчас онучок триматися за порожнечу. Метафора, що має практичне застосування не лише на канаті, а й у реальному житті. Тепер ми знаємо, що триматися можна навіть за порожнечу.

Герої цієї збірки — люди не такі вже і прості, як видається на перший погляд. Або й не зовсім люди. Баба Христіна живе в хагині край села. Та через цю її хату тече ріка часу, у горщиках — попіл далекої зірки, а за вікнами — потерчата. Дівчина Ліда керує трамваями у промзоні, вона ж є онукою самого Харона,

що перевозить мертвих. Вован — узагалі вампір. А хто така Аліса (так, ми чули цю пісню), можна лише припускати. І як її трикімнатна квартира в центрі Києва (з найгучнішими вечірками в часи чуми, такими, що «хочеться й колеться») раптом перетворюється на керролівський химерний простір.

Формула поезії Марини Пономаренко — міфологізм, наративність, сюжетність, очуднення. Ці вірші — як історії, що тримають увагу й перехоплюють подих. Час дії — наші дні, що сягають корінням у часи вічні, міфічні. Це світ, у якому діє правда й закони міфу, хтонічний світ, що тільки прикидається звичним. На тамтешньому базарі можна купити як філософський камінь, так і картуза — при-

чому купівля останнього призводить до фатальніших наслідків. У валізах — пошта, а трамвай стає колісницею. І це все — під добірну музику.

Саундтрек збірки — класика року, олд-скул, золотий стандарт. У віршах згадані й сумний Курт, і Джиммі Гендрікс, і Дженіс Джоплін, і Led Zepplin. Та власне назва — чи не посилання на альбом Леонарда Коена «Пісні любові й ненависті». Але лють — найточніше слово для цієї ненависті, праведної і полум'яної. Лють у книжці стає кістяком, опорою, панциром та істиною. І обійдеться вона нам дорого, «та без неї вийшло б іще дорожче». Це те, що ми всі відчуваємо й що нами рухає.

Вірші Марини Пономаренко — це рима й чітка ритміка. Кожен текст має виразну драматургію. Авторка це робить майстерно, адже освіту отримала за спеціальністю «Драматургія кіно і телебачення», її майстром в університеті Карпенка-Карого був Богдан Жолдак.

Вражає власне звучання та володіння мовою, яка стає магією: наприклад, коли баба Христина промовляє потерчатам їхню останню колискову. «Люлі-люлі, мої дурненькі, ніхто за вами не заплаче у Пскові, навіть у ньеньки серденько не тенька».

Це чудернацькість і безпосередність. Це афористичність, вилетена в сюжети. Чого варта, приміром, фраза «У мертвих теж є що передати для армії». Це про підтримку українців у війні за незалежність, підтримку таку глобальну, що долучені всі можливі світи, включно зі світом мертвих.

Це світ, де діють водночас живі й мертві. «Слухай. Це буде історія більше про той світ, але й про наш». Межі між цими світами немає. Ця збірка часом нагадує вечірку з вампірами або посиденьки в химерному темному барі, «де треш і угар». Там п'ють не лише волоцюги й закохані поети, а й сам Ной інколи перехиляє склянку віскі.

Унікальність збірки також у тому, що ілюстрації створили за допомогою штучного інтелекту. Для українських поетич-

них видань це чи не вперше. Художниця Ксенія Забродська використала можливості Midjourney, узявши з віршів Марини Пономаренко метафори та образи. Втім, поставити завдання штучному інтелекту, написати правильні команди, створити тон і атмосферу — ось виклики художнику, що працює в цьому жанрі. І драматургію віршів, естетику, образи — усе це вдалося оригінально передати за допомогою такого творчого рішення.

Серед найбільш знакових текстів цієї збірки — вірш про Марію з Маріуполя. Ще до виходу книжки його перекладали іноземними мовами, клали на музику, декламували блогери і транслювали по ТБ. Хто ця Марія, що «носить на шиї смерть, як натільний хрестик»? У неї серце розбите бомбами та ракетами, а скелет — із «найміцнішої азосталі». Жінка, що змушена була покинути Маріуполь? Чи ми всі, які щонаочі прокидаються від сирен чи обстрілів або залишили через війну свої дома? Чи може, вона сама смерть?

«Книжка любові і люті» містить вірші, написані у 2019–2022 роках. І спершу ця збірка мала бути про темні часи епідемії коронавірусу, але повномасштабна війна внесла корективи. Як тема, якої не можна оминати. Бо лють, яку вона генерує, переливається за вінця — у вірші. Бо любов, яка протистоїть цьому щоденному злу — такої ж сили, як найпотужніша зброя.

Олена Павлова, Львів

Сила узагальнення

Радомир Мокрик. Бунт проти імперії: українські шістдесятники. — Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2023. — 416 с.

Вийшла друком книжка історика й культуролога Радомира Мокрика «Бунт проти імперії: українські шістдесятники». Це спроба узагальнення сьгоднішніх знань про шістдесятників, виконана в популярному і просвітницькому ключі.

Десяті та двадцять роки ХХІ століття сміливо можна називати етапними в дуже багатьох сенсах. Етапним і ключовим — а водночас по-справжньому сумним — можна назвати, зокрема, і те, що саме ці роки стали часом відходу із земного життя багатьох діячів української культури, що їх прийнято йменувати шістдесятниками. Від Агени Пашко до Галини Севрук, від Миколи Плахотнюка до Івана Драча. Це не лише привід для смутку та вшанування їхньої пам'яті. Це також і рубіж, який потребує і генерує узагальнення та осмислення сприйняття шістдесятників. Про таке говориться доволі давно, потроху з'являються різноманітні публікації та заходи. Знаковою подією поміж ними став вихід в «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ЗІ» книжки Радомира Мокрика «Бунт проти імперії: українські шістдесятники».

Дуже важливою в цій книжці мені видається авторська стратегія. Науковець Радомир Мокрик, працюючи над академічним дослідженням теми, міг би, як це часто робиться, просто опублікувати науковий фаховий текст з усіма його формальними та іншими специфіками.

Натомість Мокрик обрав інший шлях: перетворив результати своїх студій на популярний, доступний текст, цілком здатний стати етапним у розумінні явища шістдесятництва для дуже різних читачів і читачок. Перші відгуки на книжку в соціальних мережах, власне, підтверджують цю тезу — зацікавлені реакції та натхненні виклади читачьких вражень я спостерігаю на сторінках і в блогах людей, які раніше геть не цікавилися даною тематикою. І це вже — просвітницький потенціал видання.

Радомир Мокрик, зібравши серйозну кількість спогадів, свідчень, попрацювавши з багатьма джерелами, показує українських шістдесятників через визначні точки. Насамперед він виразно змальовує передумови та контексти явища, зокрема, «не соромиться» звиртати годинника із загальнонарадянськими подіями й контекстами. Так, сьогодні, особливо з огляду на російську повномасштабну агресію, це не надто приємно читати, але воювати з фактами сенсу немає: культурне й політичне життя УРСР було дуже й дуже пов'язаним із тенденціями цілого Радянського Союзу, було узалежненим від них. Не помічати цього означало б не помічати важливих чинників у житті шістдесятників, їхнього читацького горизонту, освітнього досвіду, інформаційного простору тощо. Ба більше, такої уваги — абсолютно необхідної — до радянського простору нині часто не знаходимо в багатьох розвідках і публікаціях, пов'язаних з іншим визначним для України періодом двадцятого століття — з «Розстріляним Відродженням».

У «Бунті проти імперії» Радомир Мокрик пропонує умовні «портрети замолоду» декількох найвідоміших шістдесятників і шістдесятниць — Ліни Костенко, Євгена Свєрстюка, Івана Дзюби, Василя Стуса, Василя Симоненка, Івана Драча та інших. Тут є місце народження, приблизна характеристика родини, визначні події дитинства, навчання. А далі він розповідає історії своїх героїв, спираючись на, здається, влучно обрані етапи й повороти того часу. Поміж них — вплив Другої світо-

вої війни на світогляд; університетський досвід; враження від смерті Сталіна, а потім і від офіційного скасування його «культу особи»; перші публікації, дебюти на літературній сцені, перші успіхи та перші конфлікти з приводу «неформатності» творчості шістдесятників; перші конфлікти з «органами»; активність знаменитого Клубу Творчої Молоді; вплив трагедії на Куренівці; ефектний візит «київських шістдесятників» до Львова; побиття, хвороба і смерть Василя Симоненка; події навколо відкриття поховань репресованих у Биківні; знаменитий візит Хрущова на виставку в московському Манежі та подальша «боротьба з формалістами»; контрнатуп радянської цензури; пожежа у «Вернадці»; перші арешти; публічні протести під час прем'єри фільму Сергія Параджанова «Тіні забутих предків»...

Ці та інші «контрольні точки» виразно демонструють шлях шістдесятників — від молодих ідеалістів (часто вельми наївних), радянських інтелігентів-фрондерів до справжніх опозиціонерів, які починають (хто відкрито, хто приховано) всерйоз протистояти радянській системі. На цьому моменті якісного переходу — Радомир Мокрик обирає за його дату 1965 рік — і закінчується книжка. У декого з читачів виникає враження обірваної оповіді. Але таким чином автор розмежовує різні явища — помірквано опозиційне, здебільшого творче шістдесятництво та пізніше відверте дисидентство (на тлі багатьох шістдесятників, які змушені були «зачаїтися» чи зламатися). І пояснює таке розмежування потенційно широкому читачькому колу.

Поряд зі згаданими ключовими фактами шістдесятницької історії розташувалися численні менш важливі події, зокрема й побутові, курйозні речі — скажімо, зворушлива й кумедна історія залицяння Івана Дзюби до майбутньої дружини Марти або жартівливі випадки, пов'язані з Василем Симоненком.

Панорамність книжки безперечно надирає на роздуми — майже не сумніваю-

ся, що когось вона спонукає до нових досліджень. При цьому автор використовує великий масив не лише цитат із джерел, а і власних інтерв'ю з героями книжки. Але, звісно, масштаб оптики — це і слабкі місця. Наприклад, очікувано вистачило простору практично тільки для найвідоміших, найупізнаваніших шістдесятників. А обрана лінія популярного дискурсу призвела до того, що в авторському тексті вистачає спрощених публіцистичних формул. Та на загальне значення книжки ці подробиці впливають мало.

**Олег Коцарев,
м. Буча (Київська область)**

Маловідома мультикультурна сторінка історії українського авангарду

Екзекуція. Збірник уманських безмежників. — Київ: Дух і Літера, 2023. — 112 с.

З'явилося перевидання літературного збірника «Екзекуція». Це була рукописна книжка, створена на початку 1920-х років уманськими авангардистами-«безмежниками», Андрієм Чужим та Езрою Фінінбергом. Дотепер збірник не публікувався і залишався легендою, недоступною навіть для найвідданіших прихильників і прихильниць спадщини українського авангарду першої половини двадцятого століття.

У 1910–1920-х роках Умань, хоч і не належала до найбільших міст України, стала (дещо несподівано із сьогодишньої перспективи) важливою для літератури — з неї походили або з нею були пов'язані багато авторів і авторок. З ходу можна назвати такі імена, як Микола Бажан, Юрій Смолич, Раїса Троянker. Поміж представників «уманського феномену» був і Андрій Чужий (справжнє прізвище Сторожук, 1897–1989). Яскравий, самобутній і химерний поет, що його творчість

зараховують до футуризму та інших авангардних і модерністичних напрямів. Експериментальну й дещо зворушливо-інфантильну манеру письма Чужого не «перемололи» навіть роки ув'язнення і заслання. В автобіографіях Чужого та спогадах про нього час від часу виринають згадки про літературне об'єднання чи гурток «Безмежники» (іноді додається «імені Вітмена»). Але досі для більшості зацікавлених це була просто назва без якогось вмісту. Поява в широкому доступі, завдяки упорядникам Ірині Берлянд та Гітелю (Григорію) Казовському і видавництву «Дух і Літера», збірника «Екзекуція», зробленого «Безмежниками», змінює ситуацію — оприлюднено малодоступні тексти, з'явилося більше матеріалів для розуміння літературного побуту та інших культурних реалій в Умані та Радянській Україні.

«Екзекуцію» орієнтовно в 1922 чи 1923 році підготували двоє авторів: Андрій Чужий і його друг, Езра Фінінберг. Фінінберг (1899–1946) писав здебільшого їдишем (хоч є і українські та російські твори, тексти на івриті), у юності був пов'язаний із соціалістичними політичними рухами та з мистецьким середовищем «Культур-Ліги», потім — після періоду експериментів — став однією зі значних постатей радян-

ської єврейської літератури. Помер через поранення, яких зазнав на фронтах Другої світової.

Збірник складається з грайливих — більш або менш авангардних, футуристичних — віршів українською, їдишем і російською (їдишські вірші є також в українському перекладі Тетяни Непіпенко). У цих текстах розкладання слів, гра з мовою практично завжди поєднується з іронією, епатажем місцевого масштабу чи зворушливими поетичними жартами на зразок «прилинули комарі / з иньшої плянети / білу муху із Землі / взять в свої тенети». Хоч бувають і моменти радше метафоричної зосередженості, як-от у вірші Андрія Чужого:

Захований поет
Є
єврейський
він іде
мов котиться
по сталевих персах
вічно-ранків

Й колише
в собі
таємниці
дороги білої
колише в собі —
таємниці

За-
хований поет

Є
єврейський

Езра Фінінберг тим часом виявляється значно відданіший поетичній традиції. Власне, його футуристичність дуже-дуже умовна й оприявнюється хіба десь так:

Ми виперли з Андрієм стіл й стільця із хати —,
Ну й будем-те над вами всіми реготати.

А Сонце, Сонце, Сонце
 нам напроти, —
 Ну й лихо-ж вам буде, панове готентоти.
 Над нами (вагітна) блакить та
 Сонце, Сонце, Сонце, —
 Ну й лихо-ж вам буде, панове пошехонці.

Також в «Екзекуції» натрапимо на прозові епізоди й тексти, що їх можна назвати пародіями на журнальні замітки чи оголошення. Наприклад, «Нові книжки Кудлатого» (Кудлатий, іноді Гендрик Кудлатий — один із псевдонімів Андрія Чужого): «В столиці Жор (одна із самих великих планет системи Столі) вийшли з друку твори всевідомого (окрім Землі) космічного поета-генія Кудлатого (планети неї і зір згодилися називати його ачужий а кризь серце косм. радіо його знають безмежником) в пяти збірничках під назвами — I-а ніч палає II — архипоеми III + ультрабожевільні свисти на фоні безмежності IV в персах миті і V — візм».

Верстку й оформлення книжки виконано як алюзію на традиції авангарду 1910–1930-х років. Безпосередньо в текстах трапляються літери з різних алфавітів, нестандартне використання великих і малих літер, специфічне розташування рядків. Очевидно, готуючи «Екзекуцію» до друку, упорядники і видавництво постали перед «візуальною проблемою». Найстильніше й найконцептуальніше було б видати збірник репринтом. Але річ у тім, що в оригіналі, він, як уже зазначалося, вийшов рукописним. Та ще й не всі сторінки збереглися добре. Отже, репринт міг би виявитись елементарно не дуже читабельним — це підтверджують кілька копій оригінальних сторінок, вміщених у видання як ілюстрації. Саме тому видавцям і упорядникам довелося піти шляхом стилізації.

Чи не найпізнавальніша частина «Екзекуції» — передмова Гілея (Григорія) Казовського й додатки: дві автобіографії Андрія Чужого, його лист мемуарного характеру та стаття Мирона Петровського, присвячена насамперед єврейському по-

ту Леву Квітку, але в ній є також інформація про «безмежників». До речі, саме Мирон Петровський планував опублікувати «Екзекуцію» кілька десятиліть тому, але тоді не пощастило здійснити цей задум. Додатки й передмова вельми багаті на біографічні деталі, різноманітні факти. Вони можуть бути цікаві як у контексті історії авангарду, так і в плані мультикультурних (зокрема, українсько-єврейських) практик, міжмовних літературних досвідів двадцятих років минулого століття. А це важлива й не зовсім добре відома сьогодні частина культурної реальності України тих яскравих і складних часів.

**Олег Коцарев,
 м. Буча (Київська область)**

Зелений острів свободи

Усе, що ви знаєте про Ірландію, — правда, але... / Максим Беспалов. — Київ: Віхола, 2020. — 320 с.

«Подорожування» в інші простори — хай би це були інші міста, країни, планети, всесвіти — завжди видавалося мені одним із найзатребуваніших аспектів читання. (Можливо, так само можна сказати і про накладений на цей простір час.) Іноді це бажання ненадовго втекти думками від простору, що тебе оточує безпосередньо зараз, іноді — саме бажання потрапити в якийсь конкретне місце, але все ж найчастіше це — нероздільна суміш бажань, поривань і мотивацій, яку можна просто назвати «потягом до подорожі». І якщо ще кілька років тому цей потяг можна було більш-менш вільно спрямовувати в купу напрямків, дотримуючись тих чи інших зрозумілих правил, то пандемія коронавірусу, а згодом і повномасштабне вторгнення росії в Україну зламали цю систему для багатьох. І, як бачиться, на тлі цього зламу важливість, доречність і затребуваність книжок для «подорожування» зростає кількаразово. А надто коли йдеться про книжки, буквально створені для того, щоб

відкривати читачам певні нові простори (ну або ж знайомі, але під новим кутом).

Я недаремно згадав про коронавірус як фактор руйнування звичної системи подорожей, адже у книжці «Усе, що ви знаєте про Ірландію, — правда, але...» (далі просто «Ірландія») саме погляд із часу карантину представлений як точка відліку до натовді «минулого життя», яке в наш час перетворилося вже щонайменш на «позаминуле». Тому також зрозуміло, що колапс, спричинений закриттям європейських аеропортів і кордонів загалом, сприймається і подається наприкінці книжки як щось, близьке до кінця світу.

Якщо все ж спробувати описати «Ірландію» загалом і в логічному порядку (а не починаючи з кінця), то передовсім вона ставить дещо нетривіальне завдання — до якої категорії літератури її взагалі зараховувати? Адже цю книжку складно назвати репортажем (навіть художнім), путівником чи навіть подорожнім щоденником. Мабуть, найсправедливіше буде сказати, що це якась така їхня нероздільна суміш, як то було (і є) з «потягом до подорожей». І, певно, у цьому — найперша й найвагоміша перевага «Ірландії» як тексту для «подорожування». Вона ніби розповідь друга, який водночас закоханий у цю країну й цікавиться нею з достатньо кри-

тичною оптикою. І то, знаєте, такий друг, який погодиться, звісно, побувати з тобою в найпопулярніших туристичних місцях, але приправить цей візит якоюсь цікавою історією про це місце, а потім для балансу зтягне тебе кудись, де бувають тільки місцеві, куди складно потрапити чи куди просто не радять потикатися різноманітні путівники (на щастя, у випадку з Ірландією градус небезпеки в цих «не рекомендованих» місцях не такий уже й лячний).

До речі, хай вас не вводить в оману назва книжки (та, що повна), за якою можна на якусь мить подумати, що на вас чекає просто перелік якихось стереотипів, пропущених крізь сито коментарів та категоризації на «правду» й «неправду». Видається, що насправді така назва саме про те різнобічне доповнення картини, про яке йшлося вище. Адже саме суттєвого фактологічного навантаження у книжці нібито не так і багато — принаймні так здається після прочитання. Але штука саме в цьому «здається», адже насправді автор дає якогось такого фактологічного підґрунтя немало — але саме стільки, скільки потрібно для пояснення того чи іншого явища, яке він описує. Тому й виходить, що після прочитання ви не відчуваєте, що хоч зараз упевнено вирушите перемагати на тематичному квізі про Ірландію, але у вас залишається враження, що ви бодай трохи краще зрозуміли саму якусь внутрішню ідею Ірландії, її історії та повсякдення (принаймні наскільки це можливо без безпосередньої подорожі до країни). Щоправда, невеличка проблема полягає в тому, що коли ловиш себе на тому, що наче почав щось розуміти про ірландське життя та ірландську історію, також ловиш і на тому, що не можеш отак із ходу пояснити, чому саме.

Одним із найяскравіших прикладів останнього, як на мене, є випадок із тим, як Беспалов застерігає, що насправді порівнювати ірландську історію та світобачення з українськими, як багато хто робить, — неправильно. І спочатку ти не розумієш чому. І по ходу книжки не розумієш чому. І ближче до кінця не розумієш чому. Але

от дочитуєш — і ти вже згоден із цим. Але як так вийшло — це вже питання для глибокого розмірковування, яке йде в парі з бажанням якось глибше вивчити цю країну в різних аспектах: від міфології до мемів. Причому вивчати хочеться, не лише читаючи сухі факти, а й занурюючись в атмосферу — скажімо, наливши й собі келих «Гіннеса» й увімкнувши останній фільм Мартіна Мак-Дони. І це також можна назвати наслідком іншої характерної риси цієї книжки — чи не найголовнішої.

Беспалову вдається показати Ірландію як простір, якого багато і який достатньо відкритий для того, аби кожен, хто захотів, міг стати його частиною — бодай на правах гостя. Але саме оця відкритість і вільність передана в книжці якнайкраще. І тут не йдеться про якусь умовну безкарність чи всездозволеність, які, як і в кожному цивілізованому суспільстві, не схвалюються і мають свої наслідки. Ні, тут саме про те, що в Ірландії та в «Ірландії» є відчуття того, що в такому відкритому просторі все можливо: можна опинитися цілковито наодинці у відомому туристичному місці, можна шукати туалет, а потрапити на міжнародний конгрес, а можна, наслуховавшись однієї з майже народних пісень, майже повторити долю її ліричного героя. І саме це відчуття відкритості та якоїсь можливості нової внутрішньої свободи невідступно супроводжуватиме протягом самого читання та ще деякий час по тому — наче приємний солодкувато-кавовий післясмак «Гіннеса».

Андрій Мартиненко, Київ

Гайд зі співжиття з родиною

Драбина [Текст]: роман / Євгенія Кузнєцова. — Львів: Видавництво Старого Лева, 2023. — 280 с.

Осмишлювати досвід війни в художніх творах ще до її закінчення — слизька доріжка, проте російсько-українська війна триває вже 9 років, тож багато письменни-

ків такою доріжкою впевнено рухається. Автор чи авторка має виважувати кожне своє слово, балансувати на межі патетики та об'єктивності, слідкувати за деталями, адже будь-що може стати тим гачком, який спустить хвилю осуду та звинувачень у паразитуванні на чутливій темі. У своєму другому художньому романі Євгенія Кузнєцова зачепила не просто досвід життя українців під час війни, а доволі незручну тему — стосунки дорослих дітей і батьків, які вимушені жити разом після початку повномасштабного вторгнення, та ще й в еміграції.

Толік — дорослий забезпечений програвіст, який вирішив бути корисним і забрав до себе в Іспанію родичів із Київщини та подругу сестри з Херсонщини. Велика родина, якої він унікав усе життя, зібралася під одним дахом. Та Толік усе одно знайшов спосіб її оминати — поставив драбину до вікна свого робочого кабінету на другому поверсі, аби непоміченим виходити й заходити в будинок, не наражаючись на осуд: то ти забагато кави п'єш, то біг шкідливий для твоїх колін, то сорочка не того кольору... Цей список може продовжуватися нескінченно. Адже сім'я завжди знає краще й поганого не порадить.

Як і в дебютному романі «Спитайте Міечку», Євгенія Кузнєцова розповідає

про взаємини в сім'ї, яка не вміє слухати й чути. І від цього всі проблеми. Гротескні персонажі живуть ніби у великих пластикових бульбашках, якими вони весь час стукаються в затісному просторі дому й заважають одне одному. А ще ці бульбашки наче спотворюють слова і вкладені в них сенси, тому всі все розуміють по-своєму, або і взагалі додумують. Кузнєцова описала досвід співжиття, який частково є, мабуть, у кожного й кожної з нас. Тут і мама, яка хоче всіх загодувати; подруга сестри, яка ледь жевріє на антидепресантах; сестра, яка хоч і родичка, але тепла та любові в стосунках із нею мало; тут і екстравагантна тітонька з естрадним минулим, і дядько-простак, який любить повчати. Абсурдність ситуації поглиблюють дві кішки (котрі між собою свекруха й невістка) і маленький йорк. Упізнаваність, різноманіття досвідів і гротеск — ось основні важелі, якими авторка впливає на свого читача.

Власне, Толік утік аж в Іспанію від своєї родини саме тому, що вони цими своїми бульбашками все життя притискали й повчали його аж до того, що було важко дихати. І чоловік обрав стратегію уникання. Саме тому він виріс неконфліктним, тихим. Для посилення ефекту авторка наголошує на його доволі феміній зовнішності (а стереотипно лише жінки можуть дозволити собі терплячість та поступливість). Анемічний вигляд доповнює образ втомленої від усього та всіх людини. Купівля будинку мала принести в життя такий омріяний простір, якого не було ні в дитинстві, бо ділив кімнату з сестрою, ні в юності, бо жив у гуртожитку, ні в дорослому житті, бо винаймав квартиру з сусідом. А разом із простором мав прийти спокій. Але замість дизайнерського ремонту з коктейлями й пінболом в облаштованій кімнаті відпочинку, він отримав бабуся-style і повну хату любих родичів (цікаво, що іспанські й українські бабусі не відрізняються — теж люблять вишивку й кераміку).

Крім справ сімейних, є в романі і глобальні проблеми. Це відверте нерозумін-

ня європейцями українського контексту (навіть якщо хтось сентиментально згадує про дідівські корені в Одесі та рветься на фронт), і ліберальні росіяни, які вдало примазуються до грошей та підтримки спільноти, з усіх сил показуючи, що вони теж тут взагалі-то жертви. На противагу їм поставлена Світлана, для зручності європейського й американського мовного апаратів — Лана. Це українка, яка вже довго живе за кордоном, заміжня за американцем, вона галаслива, дещо надокучлива. Але завдяки тому, що жінка не дивиться в зуби, не боїться стояти на своєму, саме їй вдається вберегти від загребу щих рук «жертв путінського режиму» гроші, зібрані на благодійному вечорі. Та зрештою Кузнєцова все одно переводить фокус на сім'ю і стосунки всередині неї. Іноді може здаватися, що це така собі альтернативна версія «Мієчки», покращена розбиттям на короткі розділи, аби не губитися в стрімкій зміні сцен, як це було в першому романі.

«Драбина» — першочергово про стосунки. А вже потім про вимушену еміграцію. Перебування на чужині лише загострило риси характеру й показало, що люди не міняються. Тим більше ті, котрі живуть минулим: з тугою згадують рибний ставок, агаву, яка лишилася на балконі й, певно, замерзла, квартиру на тринадцятому поверсі, куплену й обставлену з такими труднощами, квіти, які зараз, можливо, цвітуть для окупантів, хоч краще б згнили в землі, ніж так. І це природно. Навіть помідори, висаджені на місці фонтану десь посеред Іспанії — це про бажання ніби відродити спогад про смак помідорів в Україні.

Лише Толікова драбина — про майбутнє. Вона — про вміння обстоювати свої кордони. Цього він ще має набути. І навіть якщо драбину розламати фізично, мозок усе одно шукатиме шлях для уникнення конфлікту, без якого не буває росту. Тому це не такий легкий процес. Та авторка налаштована оптимістично.

Діана Підбуртна, Київ

Як закохатися в класику, або візія української літератури від Леоніда Ушкалова

Що таке українська література / Леонід Ушкалов. — Львів: Видавництво Старого Лева, 2023. — 352 с.

Збірка есеїв «Що таке українська література» харківського літературознавця Леоніда Ушкалова вийшла друком уперше у 2015-му. Відтоді вона не втратила актуальності й повернулася цьогогоріч перевиданням — щоб пояснити нашу класику на запит українських читачів. Тексти збірки вперше опубліковані на шпальтах газети «Україна молода» в авторській рубриці блискучого медієвіста та шевченкознавця у 2012–2013 роках. Це — 45 ненудних урків літератури. З ними можна пірнути в українську класику, потоваришувати з відомими ще зі школи й щойно відкритими літераторами або ж просто розважитись упродовж кількох або й сорока п'яти вечорів у будь-яку пору року. Невипадково в передньому слові до видання автор згадує про те, як сприймав літературу один із найхаризматичніших письменників минулого століття Майк Йогансен — із гаслом «Мистецтво як лимонад». Спробуйте й ви — діставайте склянки та нехай смакує!

Перший інгредієнт нашого напою — це свіжі й небанальні історії про класиків, де вони постають у нетривіальних подобах. На сторінках книжки титани красного письменства оживають, «олюднюються» — закостенілі та сакралізовані постаті знову стають звичайними людьми, які помиляються, мовчать, коли страшно, учиняють пустощі та гріхи або ж займаються спортом. Про Йогансена Ушкалов пише: «чудовий футболіст, більярдист, лінгвіст, журналіст, поет, прозаїк і просто піжон». Миколу Хвильового називає справжнім фігуристом. А про ніжного та трепетного лірика Володимира Сосюру дізнаємося так: «поки проходив Сумською знизу

вгору, встигав разів із десять закохатися».

Кільканадцять есеїв із книжки присвячені аналізу творчого доробку двох китів української класики — Григорія Сковороди й Тараса Шевченка. Про обох Ушкалов написав низку наукових праць і обох згадує з пієтетом. Дослідник не гребує скрупульозним вишукуванням потрібних слів у текстах, коли аналізує образи й концепти у творчості митців. З уроку 40 дізнаємося про Шевченкову візію Бога: професор переглянув корпус текстів Кобзаря та порахував усі згадки про Бога — їх аж 1306! І зробив цікаве відкриття: Шевченко — не україноцентричний, як гадали раніше, а геоцентричний поет.

У розмові про подібність філософій «норвежця тисячоліття» Нансена та «великого українця» Сковороди професор зауважує, що культура виявляється безсилою перед лицем бездуховного варварства. Так було з європейською культурою перед Першою світовою війною, і так, як бачимо, сталося напередодні російсько-української війни, коли плекана імперією «велика культура» не виконала свого призначення і не приборкала дикого звіра.

Наступний складник нашого трюнку дарує невимовне задоволення. Це — різноманіття осмислених тем в есеїстиці

Ушкалова. В одному есеї літературознавець намагається з'ясувати, які тексти в історії нашого письменства були справжніми бестселерами серед читачів. Тоді ж згадує про Винниченка, який разом із Горьким та Купріним належав до трійки найпопулярніших авторів Російської імперії. В іншому — роздумує про кордоцентричність української літератури із текстами Григорія Косинки, Павла Тичини й улюблених Сквороди та Шевченка. Або ж шукає відповідь на питання: «Що снилося нашим класикам?» і розповідає, як Тичині приснилася висока калина, коли померла його кохана, а Аркадієві Любченку в гестапівській тюрмі на Лонцького приснилося, як він втрапив у баговиння, вибрався і черевиків не забруднив, коли на годиннику була за 20 хвилин одинадцята. Уже за кілька місяців перебування в камері, коли письменника виводили на волю, на тюремному годиннику був рівно той самий час!

Родзинкою лимонаду є поєднання жаги пізнання науковця та щирої допитливо-

сті палко закоханого в літературу читача. Ушкалову доводилося писати різні тексти — академічні монографії, наукопоп та дитячі віршики. Однак саме ця книжка, за словами автора, ймовірно, краще за всі інші віддзеркалює його візію української літератури.

«Що таке українська література» — це легкий, насичений та динамічний путівник багатокнижжям нашої класики. Він стане в пригоді неозброєним читачам, які прагнуть познайомитися з фундаментальним у літературі, а також фахівцям та досвідченим читачам. Уроки-есеї допоможуть скласти власне уявлення про те, якою є українська література, коли та як її читати. А серед багатоманіття текстів, авторів та напрямів можна легко вихопити те, що видається близьким і потрібним — історії з письменницького життя, влучні афоризми чи корисні підказки, — той складник лимонаду, який смакуватиме найліпше.

Наталія Колегіна, Дрогобич

MINISTERSTVO
KULTURY

„Український журнал“ www.ukrzurnal.eu

Інформаційний культурно-політичний місячник для українців у Чехії, Польщі та Словаччині; № 1 (154), 2023, рік вісімнадцятий
Видано у Празі; подано до друку 29 травня 2023 р.; видає: РУТА, e-mail: ukrzur@seznam.cz

Редколегія: Петро Андрусечко (головний редактор); Прага – Ленка Віх (керівник проекту), Яна Прокоп'юк, Богдан Копчак, Інна Біланін; Київ – Юлія Озен, Настасія Євдокимова; Познань – Катерина Шестакова; коректор: Надія Іздрик; верстка: Ондра Гулеш; дистриб'ютор: CZ Press spol. s.r.o.

Часопис видається за фінансового сприяння Міністерства культури ЧР. За достовірність викладених фактів відповідає автор статті. Редакція залишає за собою право не у всьому погоджуватися з думками і поглядами авторів, скорочувати матеріали і виправляти мову. Реєстрація: MK ČR E 16026; ISSN 1802-5862

